

De onrechtvaardige rentmeester

Geld en bezit bij Lukas en Qumran

Bachelorscriptie aangeboden aan:

Dr. E. Ottenheijm

Departement Religiewetenschap en Theologie

Universiteit Utrecht

Student: R. Paauwe

Studentnummer: 3639193

Datum: 8 juni 2012

Inhoud

Voorwoord	3
1. Vraagstelling en opzet	4
2. Werkvertaling van Lukas 16:1-13	5
3. Een verkenning van Lukas 16:1-13	6
4. Exegese van Lukas 16:1-13	7
4.2 Vers 1 en 2	9
4.2.1 Een rijk man	9
4.2.2 De rentmeester	9
4.2.3 De aanklacht	12
4.2.4 Het ontslag	13
4.3 Vers 3 en 4: de alleenspraak	14
4.4 Vers 5 tot 7	15
4.4.1 Vers 5: de schuldenaars.....	15
4.4.2 Vers 6 en 7: de olie en het graan.....	16
4.5 Vers 8a	18
4.5.1 De heer	18
4.5.2 Onrechtvaardig.....	19
4.5.3 Verstandig	19
4.6 Vers 8b	20
4.7 Vers 9	20
4.8 Vers 10 tot 13	22
5. Privé en gemeenschappelijk bezit bij Lukas en Handelingen	24
5.1 Lukas	24
5.1.1 Conclusies.....	24
5.2 Handelingen.....	25
5.2.1 Conclusies.....	27
6. Privé en gemeenschappelijk bezit bij Qumran	28
6.1 Qumran.....	28
6.1.1 Conclusies.....	33
7. Overeenkomsten tussen Lukas, Handelingen en Qumran	34
7.1 Lukas, Handelingen en Qumran.....	34
7.1.1 Conclusies.....	37
8. Evaluatie en conclusie	38
9. Bibliografie	40

Voorwoord

Al lezend in het Nieuwe Testament komt men soms gedeeltes tegen die intrigeren. Elke bijbellezer zal dat herkennen. Al lezend in het Nieuwe Testament intrigeerde de gelijkenis van de onrechtvaardige rentmeester in Lukas 16 mij al lange tijd. Jezus vertelde gelijkenissen om de mensen die in zijn omgeving waren iets duidelijk te maken door middel van een herkenbaar voorbeeld. Wij zijn lezers zijn die intussen al 2000 jaar na de gesproken en opgeschreven woorden in Lukas leven en daarom is niet elke gelijkenis op het eerste gezicht duidelijk qua voorbeeld en toepassing. De gelijkenis van de onrechtvaardige rentmeester is zo'n gelijkenis.

Ik ben daarom dankbaar dat ik nu de kans heb om deze gelijkenis voor het voetlicht te halen en meer te verduidelijken. Over deze gelijkenis is al veel geschreven en gesproken, maar er is binnen de mogelijke verhelderingen ook onderlinge tegenspraak. Ik hoop dat ik door mijn onderzoek een beperkte bijdrage kan leveren aan het beter verstaan van dit gedeelte, zodat de woorden van Jezus ook voor ons in de 21e eeuw relevant zijn. Ik zal me naast de exegese van Lukas 16:1-13 waar geld en bezit centraal staan, ook verdiepen in andere bronnen waar dit thema ter sprake komt. Ik zal daarom naast mijn exegetisch gedeelte ook onderzoek doen naar geld en bezit binnen de gemeenschap van Qumran. Al lezende in Lukas 16 lijkt het erop dat Jezus deze gemeenschap tenminste gekend moet hebben, gezien zijn woordgebruik dat veel raakvlakken lijkt te vertonen met deze gemeenschap bij Qumran.

De laatste jaren zijn er veel publicaties verschenen omtrent de Dode Zee-rollen. De vondsten van deze rollen, heeft de bijbelwetenschap veel dienst bewezen. Ik maak daarom dankbaar gebruik van de vele studies die de laatste jaren zijn verschenen en een beter licht werpen op deze rollen die ons veel duidelijk maken over de bijzondere gemeenschap die er in Qumran is geweest.

Ik hoop dat mijn onderzoek leidt tot een beter verstaan van deze gelijkenis zodat de wijsheidvolle woorden van Jezus ook na 2000 jaar nog helder klinken.

1. Vraagstelling en opzet

In dit onderzoek staat de gelijkenis van de onrechtvaardige rentmeester in Lukas 16:1-13 centraal. Binnen de synoptici beschrijft alleen Lukas deze gelijkenis. Er is dus geen synoptische vergelijking mogelijk. Het omgaan met geld en bezit neemt een grote plaats in binnen deze gelijkenis. Het is opvallend dat Lukas binnen zijn evangelie en het boek Handelingen het regelmatig over de verhouding tussen geld en bezit heeft. Ik ga er vanuit dat Lukas zowel de schrijver van het evangelie als van Handelingen is. Het woordgebruik van Lukas laat op een aantal punten overeenkomsten zien met het woordgebruik binnen de rollen van Qumran. Zo zijn bij beide bronnen de omschrijvingen 'zonen van het licht' en 'zonen van deze wereld' te vinden. Ik wil daarom onderzoeken wat de visie van Lukas is op geld en bezit, bezien vanuit de gelijkenis in Lukas 16:1-13 om daarna te onderzoeken of er overeenkomsten zijn met de gegevens die de rollen van Qumran geven op dit vlak. De centrale vraag binnen dit onderzoek is daarom:

Wat is de visie van Lukas en Qumran op de relatie tussen privé en gemeenschappelijk bezit en is er sprake van Esseens taalgebruik in Lukas 16:1-13?

Voor deze vraag beantwoord kan worden, is het van belang om de gelijkenis zelf te analyseren en een aantal deelvragen te beantwoorden. Ten eerste is het van belang om helder te hebben waar de gelijkenis eindigt en Jezus zelf aan het woord komt. Binnen exegetische studies verschillen de meningen hierover. Ten tweede is het noodzakelijk om een aantal exegetische kwesties te verduidelijken. Wie is ὁ κυριος in vers 8a, Jezus of de heer uit de gelijkenis? Waarom roept Jezus op om de kinderen van deze wereld te volgen? Waarom prijst de heer het gedrag van de rentmeester? Per bijbelvers zullen de belangrijkste kwesties worden behandeld.

Na deze vragen te hebben beantwoord zal de centrale vraag van dit onderzoek aan bod komen. Daarbij volgt als eerste een analyse van geld en bezit in het evangelie van Lukas en in het boek Handelingen. Daarna komt een overzicht van de gegevens over geld en bezit binnen de Esseense gemeenschap van Qumran, omdat er overeenkomsten lijken te zijn tussen de geschriften van Lukas en die van de Qumraanse gemeenschap. Zoals het voorbeeld hierboven een verbinding laat zien tussen Lukas en Qumran, zijn er waarschijnlijk meer overeenkomsten te vinden. Omdat er tussen 1947 en 1956 veel rollen opgegraven zijn bij de plaats Qumran die ons veel informatie verschaffen over de gemeenschap die hier heeft geleefd, zal ik deze rollen als bron voor mijn onderzoek binnen Qumran hanteren. Ik zal nagaan of er een verbinding te leggen is tussen het gebruik van geld en bezit bij Lukas en bij Qumran. De vraag over de wijze waarop er sprake is van Esseens taalgebruik in Lukas 16:1-13, zal beantwoord worden.

2. Werkvertaling van Lukas 16:1-13

1. En Hij zei ook tegen zijn leerlingen: Er was een zeker rijk man die een rentmeester had en deze werd ervan beschuldigd dat hij de eigendommen van hem verkwistte.
2. En hij riep hem en zei tegen hem: Wat hoor ik over je, geef rekenschap van jouw rentmeesterschap, want jij bent niet meer in staat¹ om rentmeester te zijn.
3. De rentmeester zei in zichzelf: Wat zal ik doen, omdat de heer mijn rentmeesterschap van mij afneemt? Ik ben niet in staat² om te graven; om te bedelen schaam ik mij.
4. Ik weet wat ik zal doen, zodat wanneer ik ontzet ben uit het rentmeesterschap zij mij in hun huizen ontvangen.
5. En hij riep één ieder van de schuldeisers van zijn heer bij zich en zei tegen de eerste: Hoeveel ben je mijn heer schuldig?
6. Hij nu zei: Honderd vaten³ olie. Hij zei tegen hem: Neem⁴ je schuldbekentenis⁵, ga vlug zitten en schrijf vijftig.
7. Daarna zei hij tot een ander: Jij daar, hoeveel ben je schuldig? Hij zei tegen hem: Honderd zakken⁶ graan. Hij zei tegen hem: Neem⁷ je schuldbekentenis en schrijf tachtig.
8. En de heer prees de onrechtvaardige rentmeester omdat hij verstandig gedaan had; want de kinderen van deze wereld⁸ zijn onder elkaar verstandiger dan de zonen van het licht.
9. En ik zeg jullie, maak uzelf vrienden uit de onrechtvaardige mammon, zodat wanneer jullie sterven, zij jullie ontvangen in de eeuwige tenten.
10. Wie betrouwbaar is in het minste, is ook in het vele betrouwbaar; wie in het minste onrechtvaardig is, is ook in het vele onrechtvaardig.
11. Als je dan in de onrechtvaardige mammon niet betrouwbaar bent geweest, wie zal jullie dan het ware toevertrouwen?
12. En als jullie in andermans *bezit*⁹ niet betrouwbaar zijn geweest, wie zal jullie het uwe geven?
13. Geen huisslaaf kan twee heren dienen, want of hij zal de ene haten en de andere liefhebben, of hij zal zich aan één hechten en de andere verachten. Jullie kunnen niet God dienen en mammon.

¹ Sommige handschriften gebruiken hier **δυνήση** in plaats van **δύνη**

² Of: 'heb de kracht om'

³ Een aantal handschriften gebruiken in plaats van **βάτους** het woord **καδους**, dat een stuk vaatwerk, kruik of pot betekend. **βάτους** is een maataanduiding die we alleen op deze plaats in het Nieuwe Testament tegenkomen. De inhoud is onzeker, waarschijnlijk hetzelfde als een efa, dus ongeveer 33.1 liter.

⁴ **δέχομαι** kan ook 'krijgen' betekenen. In dat geval krijgt de schuldeiser van de rentmeester de schuldbekentenis overhandigd.

⁵ **Γράμματα** heeft verschillende betekenissen. Het kan ook document, geschrift, kasboek, brief, geschreven wetten betekenen. Het gaat hier om het verminderen van de schuld en daarom is voor schuldbekentenis gekozen. Liddell Scott gaat ervan uit dat hier een handgeschreven nota wordt bedoeld.

⁶ **κόρος** is een Griekse maat. Waarschijnlijk was 1 koros ongeveer 400 liter.

⁷ Zie voetnoot 3.

⁸ Of 'deze eeuw'

⁹ **ἀλλοτρίω** betekent 'andermans', 'een ander'. Het gaat hier echter om bezit en is dus ook zo vertaald.

3. Een verkenning van Lukas 16:1-13

Lukas is een bijzonder evangelie. Ten eerste is dit evangelie het langste van de vier evangeliën. Ten tweede heeft dit evangelie een vervolg. Het vervolg is het boek Handelingen. Het evangelie beschrijft de bediening van Jezus, het boek Handelingen geeft een vervolg met de beschrijving van de vroege kerk. Hoewel het evangelie naar Lukas wordt genoemd, is zijn naam niet in de tekst te vinden. Ondanks dat is zijn naam in de handschriften genoteerd. Lukas was waarschijnlijk een arts, een metgezel van Paulus.¹⁰ Het is niet precies te traceren wanneer Lukas zijn evangelie heeft geschreven. Bock noemt een aantal opties.¹¹ De mogelijkheden volgens hem zijn Caesarea (60CE), Rome (60 tot 80 CE), Antiochië (onbekend) of Griekenland (onbekend). In het algemeen wordt de totstandkoming van het evangelie tussen 80 en 100 n. Chr. gedateerd. De geadresseerde van het evangelie is Theofilus. Deze persoon is in het Nieuwe Testament verder onbekend. Velen gaan ervan uit dat Lukas bij het schrijven van zijn evangelie verschillende bronnen heeft gebruikt. Eén en ander is uitgewerkt in de uitwerking van het synoptisch probleem. Volgens de oplossing van het synoptisch probleem heeft Lukas grote delen van Markus gebruikt en daarnaast de andere bron Q. Daarnaast heeft Lukas eigen materiaal dat niet in de andere evangeliën is te vinden. Waarschijnlijk is dit mondelinge overlevering.

Het evangelie is als volgt in te delen:

1:1-4	Inleiding
1:5-2:52	Geboorte van Johannes de Doper en Jezus
3:1-4:13	Prediking van Johannes de Doper en het begin van Jezus' werk
4:14-9:50	Jezus in Galilea
9:51-19:27	Jezus op weg naar Jeruzalem
19:28-24:53	Het lijden, sterven en de opstanding van Jezus

Lukas 16 staat dus in het gedeelte van Jezus' werk op weg naar Jeruzalem en maakt onderdeel uit van de zogenaamde *ἄνθρωπός τις* gelijkenissen.¹² Samen met de gelijkenis van de rijke man en de arme Lazarus vormt deze gelijkenis de kern van Lukas 16.

¹⁰ Filemon 24, Kolossenzen 4:14

¹¹ Bock, D.L., *Luke, Volume 1, Baker Exegetical Commentary on the New Testament*, Michigan: Baker Academic, 1994, p. 18

¹² Een aantal andere gelijkenissen hebben dezelfde opening door ook te beginnen met *ἄνθρωπός τις*, namelijk Lukas 10:30; 14:16; 15:11; 16:19; 19:12 en 20:9

3. Exegese van Lukas 16:1-13

In dit hoofdstuk staat de exegese van het gedeelte uit Lukas centraal. Zoals in de inleiding al is genoemd, zijn er verschillende exegetische kwesties die binnen de verschillende onderzoeken ook verschillend geïnterpreteerd worden. In dit hoofdstuk zullen deze kwesties aan de orde komen en worden daarin verschillende studies over dit gedeelte betrokken.

Het is van belang om te bepalen waar de gelijkenis ophoudt en Jezus zelf aan het woord komt. Door de verschillende keuzes zijn er ook verschillende interpretaties van de gelijkenis ontstaan. Deze zijn tot drie posities terug te brengen. **1.** Vers 1 tot 7 is de gelijkenis, de rest bestaat uit latere toevoegingen. Vers 1 tot 7 is terug te leiden tot Jezus, de andere stof is eigen stof van de evangelist of van eerdere traditie. **2.** Vers 1 tot 8a is de gelijkenis, **ὁ κυριος** is hier dan de heer uit vers 3 en 5, de rijke man van vers 1. **3.** Vers 1-8b is de gelijkenis. Hier rijst wel de vraag wie met **ὁ κυριος** wordt bedoeld. Het prijzen van het gedrag van de rentmeester kan ook een ironisch bedoelde opmerking zijn, dit zal later nog aan de orde komen. J. Fitzmyer houdt nog een vierde optie open door de gelijkenis door te laten lopen tot vers 9.¹³ De eerste positie dat de gelijkenis bij vers 7 eindigt, wordt door zeer weinigen aangehangen¹⁴. De reden om deze visie te ondersteunen is dat de positieve reactie van de heer op het gedrag onaanvaardbaar lijkt, omdat de rentmeester de heer zojuist heeft bedrogen. Daarom kan met **ὁ κυριος** nooit de heer uit de gelijkenis bedoeld worden, maar refereert dit aan Jezus die de gelijkenis vertelt. Alleen de laatste twee opties worden serieus meegenomen binnen de meeste studies over deze gelijkenis¹⁵. Binnen deze studies worden de andere opties afgewezen en spreekt men de voorkeur uit voor één van de twee andere opties. Deze beide opties gaan ervan uit dat met **ὁ κυριος** uit vers 8 de heer uit de gelijkenis wordt bedoeld. Wanneer de gelijkenis na vers 7 zou ophouden, ontbreekt er een duidelijk einde van de gelijkenis. Bovendien zou Lukas een wisseling van subject in deze gelijkenis niet onopvallend doen, maar zou hij aanwijzingen geven zodat het duidelijk is dat er een wisseling plaatsvindt.¹⁶ Nu is dat niet het geval wanneer de gelijkenis na vers 7 zou ophouden, zodat er geen duidelijke afsluiting van de gelijkenis is. Binnen de meeste commentaren worden de verzen 9 tot 13 gezien als latere toevoegingen. Vers 9 is

¹³ Vers 1 tot 7 is het verhaal en vers 8 tot 9 de toepassing.

¹⁴ o.a. J. Jeremias gaat hiervan uit in Jeremias, J., *The Parables of Jesus*, New Jersey: Prentice Hall, 1972

¹⁵ o.a. J. Fitzmyer, D. Ireland, W. Oesterley en B. Scott.

¹⁶ In drie andere gelijkenissen binnen Lukas is ook sprake van **ὁ κυριος**: Lukas 12:35-37; Lukas 18:1-8 en Lukas 19:12-28. Binnen deze drie gelijkenissen wordt door Lukas duidelijk gemaakt wanneer het subject hier verandert. Scott, B.B., *A Master's Praise, Lukas 16:1-8a*. In: *Biblica* 64.2, 1983, p. 176

dan een eerste toepassing. De verzen 10 tot 13 zijn latere toepassingen die volledig los staan van de gelijkenis.

Bailey heeft een ander standpunt. Hij ziet de verzen 9 tot 13 als een gedicht met drie strofes met betrekking tot het thema *mammon en God*.¹⁷ Persoonlijk ben ik ervoor om het einde van de gelijkenis in vers 8a te zien. In vers 7 is geen duidelijke afsluiting van de gelijkenis te vinden. De reactie van de heer op het handelen van de rentmeester zou dan ontbreken, wat onlogisch zou zijn, omdat deze twee personen de hoofdrol spelen binnen deze gelijkenis. In de andere gelijkenissen van Lukas is een duidelijke afsluiting te zien, wat ervoor pleit dat deze gelijkenis geen uitzondering hoeft te zijn, maar vers 8a de afsluiting is. Het resterende gedeelte, de verzen 8b tot en met 13 zijn interpretaties van de gelijkenis. Deze verzen zijn onder te verdelen in drie verschillende toepassingen: vers 8b, vers 9 en vers 10-13. In vers 8b is een algemene conclusie van de gelijkenis te zien. De kinderen van deze wereld gaan slimmer met elkaar om dan de kinderen van het licht. In vers 9 is een positieve oproep te zien, namelijk de oproep om vrienden te maken met behulp van de valse mammon. Ten slotte volgt een negatieve oproep in de verzen 10 tot 13, een waarschuwing tegen onbetrouwbaar en oneerlijk omgaan met de mammon. Hoewel deze verschillen binnen de verzen te zien zijn, is er wel een overeenkomst binnen deze toepassing te vinden. De drie gedeeltes geven instructie met betrekking tot het omgaan met bezit.

De tweede vraag die centraal staat is de vraag wie het publiek is aan wie de gelijkenis ten gehore wordt gebracht. De opening in Lukas 16:1 **Ἐλεγεν δὲ καὶ πρὸς τοὺς μαθητάς** vertoont sterke gelijkenis met de opening van de drie gelijkenissen die in Lukas 15 te vinden zijn. Met de benaming **τοὺς μαθητάς** worden de discipelen bedoeld. Verschillende studies zien echter niet de discipelen als de doelgroep van deze gelijkenis. J. Jeremias ziet de onbekeerden, de twijfelaars, de aarzelenden en de menigte als de toehoorders van de gelijkenis. Het is volgens hem moeilijk te geloven dat de gelijkenis tot de discipelen is gericht.¹⁸ Bovendien, wanneer de toepassing zou gaan over het verstandig omgaan met geld en bezit, kunnen de discipelen niet bedoeld worden, want zij waren namelijk niet rijk. Deze stelling is te weerleggen om twee redenen. Ten eerste worden met de discipelen van Jezus, niet altijd zijn twaalf bij name genoemde leerlingen bedoeld, maar moeten we deze groep breder zien en toepassen op een grotere groep volgelingen dan de bekende twaalf. In Lukas 6:13 wordt dat duidelijk wanneer Jezus uit zijn discipelen er twaalf kiest, die hij ook apostelen noemt en Hem van dichtbij gaan volgen. In Lukas 6:17 worden de discipelen een menigte genoemd, een groep van twaalf discipelen is te klein om als een menigte te duiden. Binnen deze grotere groep

¹⁷ Bailey, K.E., *Poet and Peasant*, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company, 1976, p. 110

¹⁸ Jeremias, J., *The Parables of Jesus*, p. 47

volgelingen zijn ook volgelingen die over persoonlijk bezit beschikken. In Lukas 8:1-3 is te lezen dat verschillende vrouwen uit eigen middelen voor Jezus en zijn twaalf discipelen zorgden. Ook Zacheüs de tollenaar is een volgeling van Jezus geworden en bezat geld. Bovendien is in Lukas 15:1 te lezen dat tollenaars naar Jezus komen luisteren. Ik denk dat de voortzetting van deze gelijkenis met die uit hoofdstuk 15 niet is uit te sluiten, de voortzetting zit hem vooral in het woord *καὶ*. Daarbij komt dat Ἐλεγεν δὲ ook een voortzetting aanduidt van datgene wat ervoor is gebeurd. In Lukas 15 waren de Schriftgeleerden en de Farizeeën de toehoorders van de gelijkenis, in Lukas 16 vraagt Jezus ook de aandacht van de discipelen, vandaar het woordgebruik *μαθητὰς*. De toehoorders zijn dus zowel de Farizeeën en de Schriftgeleerden als de discipelen. Dat ook de Farizeeën en Schriftgeleerden bij de toehoorders horen, bewijst Lukas 16:14 waar deze groep afkeuring toont voor de woorden van Jezus.

4.2 Vers 1 en 2

4.2.1 Een rijk man

De gelijkenis begint met het vermelden van een zeker rijk man. Dat hij rijk is wordt aangeduid met *πλούσιος*. Volgens Jeremias¹⁹ wordt hiermee een eigenaar van een groot landgoed aangeduid die overzee leeft en bevoegdheden overdraagt aan zijn rentmeester om de zaken te regelen. Waarschijnlijk leefde deze man wel op afstand gezien de bevoegdheden die hij overdraagt aan zijn rentmeester. Bovendien krijgt hij te horen dat de rentmeester zijn eigendommen verkwist en komt hij het niet zelf te weten. Bailey brengt daar echter tegenin dat deze rijke man zeer waarschijnlijk een lid van de gemeenschap was. Een rijke, buitenlandse en meedogenloze landeigenaar komt nergens in de synoptische evangeliën voor.²⁰ Er worden verder geen omschrijvingen van deze man gegeven; het enige wat we weten is dat hij rijk is en een rentmeester in dienst heeft die veel bevoegdheden krijgt.

4.2.2 De rentmeester

Lukas gebruikt het woord *οἰκονόμος*.²¹ Wat wordt met dit woord bedoeld? Bailey gaat ervan uit dat het geen slaaf is omdat hij na deze kwestie wordt ontslagen en niet verkocht wat normaal gesproken met slaven gebeurde. Bovendien verzekert de rentmeester zich in deze gelijkenis van een goede toekomst, wat onwaarschijnlijk is voor een slaaf, omdat hij afhankelijk is van de beslissingen van zijn heer. Een breed geaccepteerde opvatting is de opvatting dat het een manager van het landgoed van zijn heer is. Deze manager heeft niet alleen de verantwoording over het huishouden, maar ook over de financiële zaken. De financiële zaken zoals het verpachten van boerderijen en het

¹⁹ Jeremias, J., *The Parables of Jesus*, p. 181

²⁰ Bailey, K.E., *Poet and Peasant*, p. 90

²¹ Liddell Scott noemt verschillende opties. Het kan vertaald worden met ‘manager van een huishouden’, ‘rentmeester van een landgoed’, ‘financiële functionaris’ of ‘slaaf’.

verstrekken van leningen ten aanzien van de oogst werden in een contract met de heer afgesloten. De manager hield na het afsluiten van de contracten de boekhouding bij en de heer van het landgoed die dan in een ander deel van het land woonde, bezocht de manager zo nu en dan om de boekhouding te controleren.

De manager verkwist echter het bezit van zijn heer. Deze zaken worden gerapporteerd aan de heer en de manager moet zijn boekhouding laten zien. Om in de gunst te komen bij de schuldenaars, scheldt de manager grote gedeeltes van de schuld kwijt. De enige reactie die te vinden is, is het prijzen van de heer. Fitzmyer merkt op dat er niets in de tekst is te vinden dat het gedrag van de manager onjuist maakt. Daarom is het van belang om onderzoek te doen naar de economische situatie die wordt weergegeven in de gelijkenis. J. Duncan M. Derrett heeft hier onderzoek naar gedaan binnen de rabbijnse geschriften en de Joodse wetten. Volgens Derrett²² wilden rentmeesters gewoon winst voor zichzelf maken zonder expliciete toestemming van hun heren. De rentmeester mocht zelfstandig handelen in naam van zijn heer. De gewoonte was daarom dat er winst werd gemaakt die gelijk naar de rentmeester ging buiten medeweten van de heer om. De rentmeester wordt in deze gelijkenis onrechtvaardig genoemd en moet voordat hij ontslagen wordt een inventarisatie van het landgoed en alle contracten overhandigen aan zijn heer, zodat deze gegevens aan een volgende rentmeester gegeven kunnen worden. De winst die hij buiten medeweten van zijn heer had gemaakt, scheldt hij voor de overdracht van deze contracten kwijt. Deze winst was in strijd met de Thora (Deut. 15:7-8; 23:20-21; Ex. 22:24; Lev. 25:36-37). Dit kwijtschelden van de schulden door de rentmeester is nauwelijks onrechtvaardig te noemen omdat het bedrag dat hij kwijtscheldt eigenlijk woekerrente was. Hij doet dit zonder dat de heer er iets vanaf weet en brengt de schuld dus weer tot normale proporties en het oorspronkelijke contract, en dat zorgt voor het goedkeuren van zijn gedrag door de heer. Derret laat ook zien dat een rentmeester een bepaald bedrag kreeg van de schuldenaars voor het handelen in opdracht van zijn heer. Tijdens de oogsttijd of andere feesten kreeg de rentmeester een bepaald bedrag of goederen van de schuldenaars van zijn heer als een blijk van dank. De rentmeester kreeg vaak dit bepaalde bedrag 'onder de tafel' van de schuldenaars. Dit is legitiem en dus niet af te wijzen. Dat is het wel wanneer de rentmeester teveel geld vroeg. Deze bedragen werden onderling geregeld en dus niet op de rekeningen gezet. De heer wist hier niet vanaf en kon het dus ook niet publiekelijk bekend maken²³. Hier tegenover staat een passage in de Mishna²⁴, dat wat geschreven is op de rekening, ook bekend is bij de heer. De Mishna noemt een

²² Derrett, J.D.M., *Fresh Light on Luke XVI*. In: *New Testament Studies 7*, Cambridge: Cambridge University Press, 1960, p. 79

²³ Derret, J.D.M., *Fresh light on Luke XVI*, p. 198-219 en Ireland, D.J., *Stewardship and the kingdom of God*, Leiden: Brill, 1992, p.80

²⁴ Baba Bathra x.4

bedrag dat betaald moet worden door de schuldenaar aan diegene die het contract opstelt. Deze gegevens komen niet op de rekening, want wat geschreven is op de rekeningen is bekend bij de heer.²⁵ Dat wordt duidelijk in de al eerder genoemde passage in Mishna Baba Bathra 10:4 *'They may not write deeds of tenancy save with the consent of both the parties²⁶, and he that assumes the tenure must pay the fee.²⁷* Als de rentmeester dus de contracten verandert en de rekeningen buitensporig hoog maakt, dan zullen de schuldenaars naar de heer gaan tenzij hij in dit complot meespeelt. Bailey werkt uit dat het woord **οἰκονόμος** samen met zijn equivalenten in het Hebreeuws, Aramees, Syrisch en Arabisch vertaald kan worden met landgoed eigenaar.²⁸ In overweging nemend dat de rentmeester de mogelijkheid heeft om zijn eigen toekomst te plannen, met daarbij de uitwerking van Baily, ga ik ervan uit dat de rentmeester in ieder geval geen slaaf is.

Dan staat vervolgens de vraag centraal wat de bevoegdheden en taken van de rentmeester zijn. Derrett laat zien dat de rentmeester iemand is die geld uitleent. Derrett werkt dat uit in een uitvoerig schema waarbij hij laat zien dat bepaalde bedragen niet op schrift werden gesteld om de wetten ten aanzien van woeker te omzeilen. Kloppenborg²⁹ heeft studie verricht naar de taken van de rentmeester (tenant). Er bestaan volgens hem helaas geen Palestijnse wijngaardcontracten, dus direct bewijs om te achterhalen wat de functie van een rentmeester was, is er niet. Er bestaan echter wel pachtverdragen uit de Ptolemeïsche en Romeins-Egyptische tijd. Ook vanuit Italië bestaan er pachtverdragen. Deze verdragen zijn tot twee verschillende categorieën terug te brengen. Ten eerste zijn er inscripties gevonden waar de rentmeester een vrijgemaakte slaaf is, die eerst een boerderij bestuurde in naam van zijn eigenaar en nu rentmeester is geworden. De andere categorie van rentmeesters zijn dorpelingen die niet in staat waren om een eigen boerderij te krijgen. Dat kan vanwege tekort aan financiële middelen of geen beschikbare grond zijn. Een andere reden is dat het een kleine boer was wiens kleine bedrijf niet capabel genoeg was om zijn familie te voeden. De voordelen van rentmeesterschap voor de heer waren duidelijk. Met weinig of geen verantwoording streek hij wel de helft of zelfs twee-derde van de winst op. Daarbij zorgde de rentmeester goed voor het landgoed en voor een grote oogst om zo zijn eigen winst te maximaliseren. Dat was weer in het voordeel van de heer, zeker wanneer de winst ook in oogst werd uitbetaald.

²⁵ Bailey, K.E., *Poet and Peasant*, p. 93

²⁶ Namelijk 'the seller and the buyer', de gevende en de ontvangende partij.

²⁷ Danby, H., *The Mishnah*, Peabody: Hendrickson Publishers Marketing, 2011, p. 380

²⁸ Bailey, K.E., *Poet and Peasant*, 92

²⁹ Kloppenborg, J., *The Tenants in the Vineyard*, Tübingen: Mohr Siebeck, 2006

De situatie van een rentmeester was er niet één van overvloed. De vergelijking met pachtboerderijen³⁰ laat volgens Kloppenberg zien dat deze te klein waren om een rentmeester met zijn familie in leven te houden. Daarom had de rentmeester een aantal opties. Hij kon het bedrijf verlaten, misschien hebben sommigen dat gedaan, maar gezien de familiebanden en de afkomst is dat niet heel waarschijnlijk. Een tweede optie is zichzelf beschikbaar stellen als dagarbeider en zo afhankelijk zijn van het aanbod van een ander. Een derde optie, volgens Kloppenberg de minst nadelige, is dat de pachtboer zichzelf beschikbaar stelt voor rentmeesterschap om zo zijn eigen tekorten aan te vullen. Zo kan Lukas 16:8b gelezen worden als: *'De rentmeesters weten hun kansen te gebruiken voor de wijngaard; weten de hoorders hun kansen te gebruiken voor het koninkrijk van God?'*³¹ Ik ben het met Bailey eens dat de rentmeester een rechtmatig landgoedmanager in dienst van zijn heer is en land bezit, en niet iemand die alleen geld uitleent. Gezien de handelingen die hij binnen de gelijkenis verricht, heeft hij veel bevoegdheden en kan beslissingen nemen zonder directe invloed van zijn heer.

4.2.3 De aanklacht

De gelijkenis begint met de uitspraak dat de rentmeester wordt aangeklaagd. Het is van belang om te verduidelijken waarom de rentmeester wordt aangeklaagd. De rentmeester wordt aangeklaagd omdat hij de eigendommen van zijn heer verkwist (*διασκορπίζων*). Er bestaat binnen de verschillende studies verschil van mening over de betekenis van deze aanklacht. D. Ireland³² relateert de aanklacht. De rentmeester wordt ontslagen en niet gearresteerd of gedwongen om de schulden terug te betalen. De aanklacht lijkt terecht, nergens is te lezen dat de rentmeester bezwaar heeft tegen de aanklacht van zijn heer. Zijn zwijgen is zijn enige antwoord en dat lijkt acceptatie van de aanklacht te zijn. Bailey noemt vier logische gedachtegangen van de rentmeester waardoor hij zwijgt en dus erkent dat hij schuldig is³³. De aanklacht is zo ernstig, dat de heer het de rentmeester onmogelijk maakt om zijn taak verder uit te oefenen. De heer neemt de gehoorde aanklachten zo serieus dat hij de rentmeester ontheft van zijn taak en hem ontslaat. In Lukas 15:11-32 wordt *διασκορπίζων* ook gebruikt in de gelijkenis van de verloren zoon. Hier wordt duidelijk verkwisten bedoeld. De jongste zoon verkwist de erfenis van zijn vader in een ver land. In deze gelijkenis is geen sprake van woekerrente of ander oneigenlijk gebruik van geld. Alleen het verkwisten van het geld staat hier centraal. De rentmeester had in het geval van een aanklacht op het gebied van

³⁰ Hier bedoelt Kloppenberg het eigen bedrijf van de later rentmeester mee. Deze kleine boerderijen verklaren de aanwezigheid van veel rentmeesters die werkten voor een rijke heer.

³¹ Kloppenberg, J., *The tenants in the vineyard*, p. 253

³² Ireland, D.J., *Stewardship and the kingdom of God*, p. 66-67

³³ 1. *I am guilty.* 2. *The master knows the truth; he knows I am guilty.* 3. *This master expects obedience; disobedience brings judgement.* 4. *I cannot get my job back by offering a series of excuses.*
Bailey, K.E., *Poet and Peasant*, p. 97

woekerrente of ander immoreel geldgedrag, zijn boekhouding kunnen laten zien. In de Mishna wordt immers duidelijk dat beide partijen altijd akkoord dienen te gaan met het opstellen van een contract op schrift. Het wordt niet duidelijk wat het verkwisten van de eigendommen van de heer inhoudt. De aanklacht van de heer in deze gelijkenis lijkt terecht. Ten eerste lijkt het zwijgen van de rentmeester ook een antwoord te zijn, namelijk die van schuldig zijn aan de aanklacht. De rentmeester had anders zeker de mogelijkheid aangegrepen om zichzelf te verdedigen en getuigen in te schakelen voor zijn onschuld zouden pleiten. Ten tweede wordt de rentmeester in vers 8a ἀδικίας genoemd door zijn heer. Of dat op het gedrag van de rentmeester slaat of op de groep waartoe hij behoort, zal later behandeld worden wanneer vers 8 aan de orde komt. Op grond van deze twee redenen ga ik ervan uit dat de aanklacht terecht is en de rentmeester dus op grond van goede redenen ontslagen wordt.

4.2.4 Het ontslag

De vraag ontstaat al snel of de rentmeester op staande voet ontslagen wordt of pas later wanneer hij de boekhouding overhandigt aan zijn heer. Er is een verschil te zien tussen het woordgebruik van de heer en het woordgebruik van de rentmeester. De heer ontslaat de rentmeester in vers 2 met de woorden οὐ γὰρ δύνῃ ἔτι οἰκονομεῖν. Het lijkt er hier op dat de rentmeester op staande voet wordt ontslagen, omdat hier een presens vorm wordt gebruikt. Dat lijkt in tegenspraak met de gedachtes van de rentmeester in vers 3 en 4 waar het erop lijkt dat de rentmeester op dat moment nog niet is ontslagen. Vers 3: ὁ κύριός μου ἀφαιρεῖται τὴν οἰκονομίαν ἀπ' ἐμοῦ. En vervolgens vers 4: ἵνα ὅταν μετασταθῶ ἐκ τῆς οἰκονομίας. Vooral ἵνα ὅταν geeft mogelijkheden om het ontslag van de rentmeester later te zien, hij zou dan nog niet ontslagen zijn bij het verminderen van de schulden. In het kritisch apparaat is echter te zien dat er binnen verschillende handschriften een futurum vorm wordt gebruikt in het tweede vers, namelijk δυνήσῃ. De heer zegt dan 'Jij zult niet meer in staat zijn' in plaats van 'jij bent niet meer in staat'. Het lijkt er echter wel op dat het ontslag, al is het niet direct, wel zeer binnenkort zal plaatsvinden. De rentmeester krijgt de opdracht om de boekhouding te overhandigen. Voordat hij dat gaat doen, heeft hij in ieder geval nog de mogelijkheid om langs schuldenaars te gaan en zijn plan uit te voeren. De tweede vraag die centraal staat bij het ontslag is de boekhouding. Bailey³⁴ gaat ervan uit dat de rentmeester de opdracht krijgt om de boekhouding te overhandigen aan zijn heer en niet om deze op orde te maken. Hij baseert dat op zijn onderzoek naar het geldgebruik binnen verschillende gemeenschappen. Bovendien zou het onwaarschijnlijk zijn dat, wanneer de rentmeester het bezit van zijn heer verkwist, de heer hem eerst nog tijd geeft om de boekhouding op orde te brengen. De rentmeester zou dan tijd krijgen om meer bezit te verkwisten van zijn heer. Bovendien wordt binnen de tekst nergens aanleiding gegeven tot de gedachte dat de rentmeester de zaken op orde moet

³⁴ Bailey, K.E., *Poet and Peasant*, p. 97

gaan maken. Daarom ga ik ervan uit dat de rentmeester de opdracht krijgt om zo snel mogelijk de boekhouding te overhandigen aan zijn heer. Het ontslag is al in werking gesteld. De reden voor het ontslag is zonder verdere details het verkwisten van het bezit van de heer.

4.3 Vers 3 en 4: de alleenspraak

In de verzen 3 en 4 staat de alleenspraak van de rentmeester centraal. Na het horen van de woorden van zijn heer dat hij ontslagen wordt, gaat de rentmeester bij zichzelf te rade. Zoals eerder genoemd wordt hier de mogelijkheid open gelaten om het ontslag als toekomstig te zien en niet als direct. In ieder geval krijgt de rentmeester de mogelijkheid na te denken en de gedachtes die bij hem opkomen ook daadwerkelijk uit te voeren. Hij voelt zich niet in staat om te graven. Graven (σκάπτω) was een baan voor de niet opgeleiden³⁵. De rentmeester voelt er daarom niets voor om dat werk op te pakken in vergelijking met de functie die hij had, namelijk manager van een landgoed. De functie van manager zal hij niet meer kunnen vervullen omdat de gemeenschap ongetwijfeld te weten is gekomen dat hij het bezit van zijn heer verkwist heeft. Beavis³⁶ ziet in dit gedeelte grond om de rentmeester als slaaf te zien en niet als werknemer. Het graven is een vorm van gevangenschap waarbij de rentmeester zware arbeid moet verrichten. Het hoeft volgens Beavis niet expliciet graven te betekenen, maar kan ook zware arbeid zijn. Dat deze vorm van gevangenschap bestaat, maakt de *Captivi*³⁷ van Plautus³⁸ duidelijk: *'I've often seen pictures of the tortures of the damned in hell; but there's no hell to equal the place where I've been, in those quarries. Down there they make a man work till he's incapable of feeling tired anymore.'*

De andere optie om te gaan bedelen (ἐπαυτέω) is voor hem ook geen optie. Ook dat is een functie ver beneden zijn huidige stand. Sirach 40:28-30 maakt bovendien duidelijk dat het beter is om te sterven dan om te bedelen. *'Mijn kind, ga geen bedelaarsleven leiden; het is beter te sterven dan te bedelen. Een man die naar de tafel van een vreemdeling moet uitzien heeft geen leven dat die naam verdient: hij verontreinigt zijn ziel met vreemde spijzen; een verstandig en beschaafd man past daarvoor op. De mond van een schaamteloos man weet wel vriendelijk te bedelen, maar in zijn binnenste laait een vuur.'*³⁹

De beide opties zijn dus eigenlijk geen optie voor rentmeester. Hij weet wat er op het spel staat wanneer het ontslag werkelijkheid is geworden. Daarom komt de rentmeester met een plan waardoor hij deze toekomst niet tegemoet hoeft te gaan. De rentmeester komt plotseling op een

³⁵ Bock, D.L., Luke, Volume 2, *Baker Exegetical Commentary on the New Testament*, p. 1328

³⁶ Beavis, M.A., *Ancient Slavery as an interpretive context for the New Testament servant Parables with special reference to the Unjust Steward (Luke 16:1-8)*. In: *Journal of Biblical Literature* 111/1, 1992, p. 49

³⁷ Plautus, *The pot of gold and other plays*, London: Penguin Books, 1965, p. 93

³⁸ Titus Maccius Plautus (ca. 254-184 v. Chr), was een Romeinse toneelschrijver van de Oud-Latijnse periode.

³⁹ Bijbel, de, *Willibrordvertaling*, 's-Hertogenbosch: Katholieke Bijbelstichting, 1995, p. 776

gedachte. Dat blijkt uit het dramatische gebruik van de aoristus $\epsilon\gamma\nu\omega\nu$.⁴⁰ De vertaling zou 'Ik heb het!' kunnen zijn. Hij krijgt een idee om in een goede verhouding te staan met de schuldenaars zodat ze hem na zijn ontslag in hun huizen zullen ontvangen. Het woord voor ontvangen dat hier wordt gebruikt ($\delta\acute{\epsilon}\xi\omega\nu\tau\alpha\iota$), is hetzelfde als in vers 9 waar het om het ontvangen in eeuwige tenten gaat. De rentmeester weet al van de lastige situatie die ontstaat na zijn ontslag en bereidt zich al voor door hierop te anticiperen omdat hij weet dat zijn toekomst buiten zijn huidige baan ligt.

4.4 Vers 5 tot 7

4.4.1 Vers 5: de schuldenaars

Eén voor één roept de rentmeester systematisch de schuldenaars bij zich. Er worden twee voorbeelden gegeven, deze zijn een voorbeeld voor de andere schuldenaars die bij de rentmeester komen. Elke schuldenaar wordt gevraagd hoe groot de schuld is, waarop de rentmeester de hoogte van de kwijtschelding noemt. Het is opvallend dat de rentmeester aan de schuldenaars de hoogte van de schuld vraagt. Normaal gesproken zou de schuldenaar de schuld op schrift hebben staan. Fitzmyer⁴¹ ziet de vraag als voortgang van het verhaal. Bock⁴² ziet het vooral als een psychologische vraag. Door deze vraag te stellen, zijn de schuldenaars zich er beter van bewust in hoeverre de schuld wordt verminderd. Bock ziet drie verklaringen voor het verminderen van de schuld door de rentmeester:

1. De rentmeester gebruikte zijn bevoegdheid om de schulden aan te passen. Hij verlaagt simpelweg de schuld. Dat is of een handeling tegen zijn heer of hij herstelt hiermee juist de financiële situatie door de schuld weer tot normale proporties terug te brengen. In dit geval handelde de heer slecht en hanteerde een te hoge prijs. De rentmeester gebruikt zijn bevoegdheid op zo'n manier dat zijn heer in een slecht daglicht komt te staan bij de schuldenaars. Deze handeling voor zijn ontslag is daarom goed doordacht.
2. Hij verwijdert de rentelast van de schuld in overeenstemming met de Wet van Mozes. (Ex. 22:25; Lev. 25:35-37; Deut. 15:7-8; 23:19-20) Dat zorgt er niet alleen voor dat hij zorgt voor zijn eigen toekomst, maar ook dat zijn heer weer in een rechte verhouding met de wet staat. Hier ontstaat wel het probleem van het verschil in kwijtschelding. De eerste rekening wordt voor de helft kwijtgescholden en de andere rekening wordt met twintig procent verminderd.

⁴⁰ Kistemaker, S., *The Parables of Jesus*, Michigan: Baker Publishing Group, 1980, p. 29

⁴¹ Fitzmyer, J.A., *The Gospel according to Luke, Anchor Yale Bible Commentaries, Volume 28a*, London: Yale University Press, 1985, p. 1100

⁴² Bock, D.L., *Luke, Volume 2, Baker Exegetical Commentary on the New Testament*, p. 1329

Dat probleem is opgelost wanneer er verschillende rentepercentages voor verschillende grondstoffen bestaan.⁴³

3. De rentmeester verwijderd zijn eigen provisie en levert dus zijn eigen geld in en niet dat van zijn heer. Het verschil in de bedragen die hier worden kwijtgescholden, zijn een kleiner probleem binnen deze visie. De provisies kunnen verschillen per type materiaal.

Er bestaat verschil van mening welke visie de juiste is. Jeremias gaat uit van de eerste situatie. Blomberg, Ireland en Plummer gaan uit van de tweede situatie, Fitzmyer staat achter de derde verklaring. Ondanks deze verschillen staan twee dingen vast. De rentmeester verlaagt de schulden van de schuldenaars en de rentmeester wil door deze handeling in een goede verhouding staan met de schuldenaars zodat ze in de toekomst positief over hem zijn.

4.4.2 Vers 6 en 7: de olie en het graan

De vraag is wat de functie van de schuldenaars was. Waren het pachtboeren of mensen die van buitenaf zaken deden met de heer? Bock ziet de schuldenaars niet als pachtboeren. Volgens hem laten de bedragen die worden kwijtgescholden zien dat deze te hoog zijn voor een gewone pachtboer. Daarbij komt dat pachtboeren financieel niet in de gelegenheid waren om de rentmeester na zijn ontslag in dienst te nemen. Jeremias⁴⁴ ziet twee opties: de schuldenaars zijn kooplieden die massaal inkopen. De tweede optie is die van pachtboer. Deze pachtboeren stonden een gedeelte (een half, een derde of een kwart) van hun oogst af in plaats van rente. Derrett⁴⁵ echter ziet de schuldenaars als woekeraars. De contracten waren woekercontracten en daarom zijn de schuldenaars volgens hem ook woekeraars. De enorm grote hoeveelheden die genoemd worden bij het kwijtschelden laten zien dat er iets verdachts aan de hand was.

In vers 6 staat het kwijtschelden van een gedeelte van de schuld van olie centraal. De schuldenaar is zijn heer 100 βάρτος olie schuldig. Zoals in de werkvertaling aangegeven, kan het vertaald worden met 'een vat'. Eén dergelijke maathoeveelheid is ongeveer 33.1 liter. De schuld die openstaat, is dus ongeveer 3300 liter olie. Dat is een veld van ongeveer 150 olijfbomen.⁴⁶ De prijs hiervan is ongeveer duizend dinari. Wanneer het loon van een gemiddelde arbeider gehanteerd wordt, komt dat neer op een schuld die meer is dan drie jaarsalarissen. De schuldenaar die een dergelijke schuld heeft zal echter geen gemiddelde arbeider zijn, maar meer verdienen. De rentmeester geeft aan dat de schuldenaar snel moet handelen, waarbij de schuld gehalveerd wordt naar vijftig vaten. De vraag is of de kwijtschelding hier rente is of onderdeel van de eigenlijke schuld. Derrett⁴⁷ gaat uit van het

⁴³ Derrett gaat hier vanuit door te zeggen dat de kostprijs van olie tachtig procent was. Derrett, M., *Fresh light on St Luke XVI*, p. 66-69

⁴⁴ Jeremias, J., *The Parables of Jesus*, p. 81

⁴⁵ Derrett, J.D.M., *Fresh Light on St Luke XVI*, p. 213

⁴⁶ Bock, D.L., *Luke, Volume 2, Baker Exegetical Commentary on the New Testament*, p.1331

⁴⁷ Derrett, J.D.M., *Fresh Light on St Luke XVI*, p. 215

eerste en denkt dat het woekerrete is. Hij laat zien hoe met een omweg de Bijbelse wetten⁴⁸ omzeild kunnen worden ten aanzien van woeker. De hoeveelheden olie en graan zijn volgens hem niet de werkelijke hoeveelheden, maar de op een slimme wijze vermeerderde schuld zonder de Bijbelse wetten van woekerrete te overtreden. De Bijbelse wetten worden zo niet overtreden. Derrett geeft in zijn artikel hier een voorbeeld van. Het is volgens de Bijbelse wetten woeker wanneer er op het contract zou staan: “ het geleende kapitaal is 50 vaten olie, de rente is 50 vaten olie. Het bedrag dat terug betaald moet worden is het kapitaal van 50 vaten olie plus de rente van 50 vaten olie, bij elkaar 100 vaten olie.” Het principe van woekerrete kan echter omzeild worden wanneer op het contract staat: “het geleende kapitaal is 100 vaten olie, het bedrag dat terug betaald moet worden is 100 vaten olie.” Derret beweert hierbij dat de schuldenaars het verschuldigde bedrag in geld aflossen aan de heer en de heer de schuldenaars terugbetaalt in oogst om de Bijbelse wetten ten aanzien van woeker niet te overtreden. Hoewel de rentmeester het vermogen van zijn heer vermindert, zorgt hij ervoor dat de woekerrete vermindert en zijn heer weer in een rechte verhouding met de wet komt te staan. Fitzmyer⁴⁹ wijst er juist op dat hier geen sprake is van vermindering van het vermogen van de heer, maar dat de rentmeester zijn eigen vermogen vermindert. De rentmeester hanteerde een woekerrete en zorgt ervoor dat deze voor zijn ontslag wordt opgeheven. Volgens Fitzmyer is dat ook de oplossing voor het prijzen van zijn heer en de goedkeuring van de schuldenaars. Deze visie is onwaarschijnlijk. De twee voorbeelden die in de verzen zeven en acht worden genoemd zijn exemplarisch voor alle andere schuldenaars. Wanneer de rentmeester alleen al in het geval van de schuld die wordt beschreven in vers 6 de woekerrete zou krijgen van 50 vaten olie, is dat al meer dan een jaarsalaris. Wanneer al deze rentes bij elkaar gevoegd zouden worden, dan zou een ongelooflijk hoog kapitaal ontstaan wat de rentmeester zou bezitten. Bovendien vraagt de rentmeester “Hoeveel ben je mijn heer schuldig?”, wat er op duidt dat hier geen sprake is van woekerrete van de rentmeester, maar een schuld bij zijn heer.

In vers 7 wordt het tweede voorbeeld gegeven van een schuldkwijtschelding. Het gaat hier om het kwijtschelden van graan. De maataanduiding die hier gebruikt wordt is **κόρος**, Eén **κόρος** is ongeveer 400 liter. De schuld van honderd **κόρος** is dus een schuld van 40000 liter graan. De prijs van één **κόρος** was ongeveer 25-30 dinari⁵⁰. De schuld die hier openstaat zit dus tussen de 2500 en 3000 dinari. Dat is een salaris van 8-10 jaren van een gemiddelde arbeider. De rentmeester

⁴⁸ Deze wetten zijn zoals eerder genoemd te vinden in Deuteronomium 15:7-8; 23:20-21; Exodus 22:24; Leviticus 25:36-37

⁴⁹ Fitzmyer, J.A., *The story of the dishonesty manager*, Theological Studies 25, 1964, p. 35

⁵⁰ Bock, D.L., Luke, Volume 2, *Baker Exegetical Commentary on the New Testament*, p. 1331

vermindert ook deze schuld, hij scheldt 20 procent kwijt. Volgens Fitzmyer laat dat zien dat er een rentepercentage van 25 procent op deze schuld zat⁵¹.

4.5 Vers 8a

4.5.1 De heer

Zoals al eerder is gezegd, neemt vers 8 een belangrijke positie in binnen de gelijkenis. De meningen verschillen over waar de gelijkenis ophoudt en de verschillende conclusies hebben een grote invloed op de interpretatie van deze gelijkenis. Zoals reeds vermeld, ga ik ervan uit dat de gelijkenis na vers 8a ophoudt en met vers 8b de toepassingen beginnen. De vraag wie er met **ὁ κυριος** bedoeld wordt is een vraagstuk dat in alle studies over dit gedeelte naar voren komt. Het woord **ὁ κυριος** in deze vorm komt 177 keer in het Nieuwe Testament voor. 22 keer komt het in gelijkenissen voor, waarvan 7 keer in de vocativus. Het wordt verder 5 keer onafhankelijk gebruikt binnen het evangelie van Lukas. Hiervan wordt het drie keer gebruikt voor de heer in het verhaal en twee keer voor Jezus zelf.

De heer uit de gelijkenis	Jezus
12:37	12:42
12:42b	18:6
14:23	

Het zou volgens bovenstaand schema heel goed mogelijk zijn dat in 16:8a met **ὁ κυριος** de heer uit het verhaal wordt bedoeld. Bovendien is er geen duidelijke wisseling te zien, waardoor het duidelijk is dat Jezus nu aan het woord komt. Fitzmyer voegt daaraan toe dat wanneer Jezus bedoeld zou worden, de gelijkenis geen einde zou hebben. Dit vers is juist de climax van het verhaal. Wanneer vers 8a de heer van het verhaal is en vers 9 een directe rede van Jezus, ontstaat het probleem wat we met vers 8b moeten doen. Sommigen zien 8b als een indirecte en vers 9 als een directe rede van Jezus. Wanneer er gekeken wordt naar **ὁ κυριος** in vers 3 en 5, het begin van vers 9 en het abrupte einde van de gelijkenis als deze bij vers 7 eindigt, kan de conclusie getrokken worden dat de **ὁ κυριος** de heer van het verhaal en niet Jezus zelf is. Zelfs als het probleem ontstaat van het prijzen van de rentmeester door de heer, is de oplossing te makkelijk om het dan maar aan Jezus toe te schrijven. De meest gebruikte reden om **ὁ κυριος** als Jezus te zien en niet als de heer in het verhaal, is de reden dat de heer uit de gelijkenis de rentmeester niet kan prijzen na zijn handeling om de schulden van de schuldenaars sterk te verminderen. Jeremias voert dit aan als één van zijn redenen om hier Jezus in te zien en niet de heer uit de gelijkenis. Jeremias gaat uit van de eerste verklaring die Bock⁵² geeft. In dat geval gaat de rentmeester tegen zijn heer in door te laten zien dat hij een te hoge

⁵¹ Fitzmyer, J., *The Gospel According to Luke, The Anchor Bible Volume 28a*, p. 1101

⁵² Zie §4.4.1 waar Bock drie verklaringen geeft voor de schuldvermindering

schuld hanteert. Deze reden is te weerleggen. De heer kan in deze situatie de rentmeester prijzen omdat hij verstandig heeft gehandeld in het licht van deze crisis. Op dat moment was deze beslissing zeer verstandig van de rentmeester om zijn eigen toekomst veilig te stellen. Er is nog een reden om de heer uit de gelijkenis en niet Jezus zelf als **ὁ κυριος** te zien. Zoals eerder genoemd zou de gelijkenis te abrupt eindigen zonder een duidelijke conclusie of slot. De gelijkenis zou dan eindigen zonder dat het antwoord van de heer op het gedrag van de rentmeester bekend zou worden.

4.5.2 Onrechtvaardig

De tweede kwestie die binnen dit vers speelt is de vraag op welke wijze de rentmeester onrechtvaardig is. De vraag staat dus centraal op welke wijze **ἀδικιας** hier gebruikt is. Kosmala⁵³ ziet **ἀδικιας** als een genitieve uitdrukking. Dit is niet een aanduiding voor zijn handelen, maar het plaatsen van de rentmeester binnen een bepaalde groep. Deze groep **τῆς ἀδικίας** staat tegenover de groep **τοὺς υἱοὺς τοῦ φωτός**. Dit betekent dus niet dat de rentmeester ook onrechtvaardig handelt, maar deel uit maakt van een groep die tegenover de **τοὺς υἱοὺς τοῦ φωτός** staat. Het wordt niet duidelijk of de rentmeester onrechtvaardig genoemd wordt door zijn handelen in de verzen 1-2 of door zijn latere handelen in de verzen 3-7. Binnen het evangelie van Lukas wordt **ἀδικιας** op 4 plaatsen gebruikt. Twee daarvan zijn binnen de gelijkenis van de onrechtvaardige rentmeester, namelijk 16:8 en 9. Daarnaast wordt het in Lukas 13:27 en in Lukas 18:6 gebruikt. Het is opvallend dat het hier niet om een enkele onrechtvaardige handeling gaat, maar dat de persoon als onrechtvaardig wordt beschreven. Het is daarom goed mogelijk dat binnen de gelijkenis in Lukas 16 **ἀδικιας** gebruikt wordt om het karakter van de rentmeester neer te zetten.

4.5.3 Verstandig

Zoals eerder genoemd, is het de heer uit de gelijkenis die de rentmeester prijst omdat hij **φρονίμως** gehandeld heeft. Deze term komt twee keer voor in het evangelie van Lukas. Naast 16:8 ook in 12:42. Verschillende studies⁵⁴ gaan ervan uit dat de heer het prijzen ironisch bedoelt. Bock⁵⁵ gaat daartegen in door te vermelden dat **φρονίμως** hier verbonden is met **ἐπαινέω**, dat uitsluitend positief gebruikt wordt in het Nieuwe Testament. Naast Lukas 16 wordt **ἐπαινέω** gebruikt in Romeinen 15:11; 1 Korinthe 11:2, 17, 22. Al deze keren wordt **ἐπαινέω** positief gebruikt en niet ironisch. Het is dus onwaarschijnlijk dat het hier wel zo wordt gebruikt. Het is lastig om te achterhalen wat de reden is waarom de heer de rentmeester prijst om zijn gedrag. Hultgren⁵⁶ geeft een plausibele oplossing voor het prijzen van deze heer. De reden is dat de rentmeester zo wijs, slim en verstandig is. Hij

⁵³ Kosmala, H., *Annual of the Swedish theological institute*, Leiden: Brill, 1964, p. 114

⁵⁴ o.a. P. G. Bretscher, D. R. Fletcher, F.E. Williams

⁵⁵ Bock, D.L., *Luke, Volume 2, Baker Exegetical Commentary on the New Testament*, p. 1332

⁵⁶ Hultgren, A.J., *The Parables of Jesus*, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company, 2000, p. 151

gebruikt zijn scherpzinnigheid om vrienden te maken en zijn eigen toekomst veilig te stellen op zo'n manier dat zijn heer zich alleen maar kan verwonderen wat zijn rentmeester heeft gedaan om zichzelf te redden van een totale ondergang. De rentmeester is zeker een schoft, maar een onvoorstelbaar slimme schoft. De heer kan hier niets meer doen, de schuldenaars zullen dankbaar zijn omdat ze ervan uit gaan dat de heer van de schuldvermindering afweet. Wanneer hij het terug zou draaien of laten merken dat hij het hier niet mee eens is, zal hij de woede van de schuldenaars tegen zich krijgen.

4.6 Vers 8b

In vers 8b is een algemene conclusie van de gelijkenis te zien. De kinderen van deze wereld gaan slimmer met elkaar om dan de kinderen van het licht. Jezus maakt hier een scheiding tussen deze twee groepen. Een voorbeeld van de kinderen van deze wereld binnen de gelijkenis zijn de heer, de rentmeester en de schuldenaars. Het gedrag van de rentmeester waarbij hij zijn toekomst veilig stelt, is een voorbeeld voor de kinderen van het licht.

Οἱ υἱοὶ τοῦ αἰῶνος staan voor deze wereld met zijn imperfectie, zonde en dood. De andere groep, τοὺς υἱοὺς τοῦ φωτός zijn diegenen die in het koninkrijk geloven wat gepredikt wordt door Jezus, dit koninkrijk is niet van deze wereld maar behoort tot de komende wereld. Dat hier de komende wereld bedoeld wordt, is duidelijk weergegeven in het gedeelte dat hier achter komt, namelijk: εἰς τὴν γενεὰν τὴν ἑαυτῶν. De kinderen van deze wereld handelen verstandig en stellen hun eigen toekomst zeker, zo moeten de kinderen van het licht dat ook doen.

4.7 Vers 9

In vers 9 is een positieve oproep te zien, namelijk de oproep om vrienden te maken met behulp van de valse mammon. Over de oorsprong van vers 9 wordt verschillend gedacht. Jeremias⁵⁷ ziet dit vers als een toevoeging van de vroege kerk. De vroege kerk heeft dit vers toegepast op de christelijke gemeenschap en ziet dit vers als een aanmoediging daarvoor. Bailey⁵⁸ ziet dit vers als eigen redactie van Lukas. Zijn reden hiervoor is dat ὑμῖν λέγω volgens hem typisch woordgebruik van Lukas is. Naast Lukas 16 wordt het ook gebruikt in Lukas 11:5-13. In beide gedeeltes volgt na deze woorden een gedicht. Hier is dat een gedicht met betrekking tot de mammon. Daarom moet dit vers los van de gelijkenis gelezen worden en heeft het dus een geheel eigen toepassing. Volgens Fitzmyer⁵⁹ is dit vers een uitdrukking die pre-Lukas is. Het is een imitatie van vers 4. De tweede reden is volgens hem dat de onrechtvaardige rentmeester in vers 8a overeenkomt met de onrechtvaardige mammon in

⁵⁷ Jeremias, J., *The Parables of Jesus*, p. 45-46

⁵⁸ Bailey, K.E., *Poet and Peasant*, p. 110-111

⁵⁹ Fitzmyer, J., *The Gospel According to Luke, The Anchor Bible Volume 28a*, p. 1105

vers 9. Ik denk echter dat vers 9 een originele toepassing is van deze gelijkenis. Dit vers gaat over in de eerste persoon terwijl het vers daarvoor in de derde persoon staat. Deze overgang laat een persoonlijke toepassing zien die Jezus maakt na deze gelijkenis. Daarbij kunnen de overeenkomsten tussen de verzen 8 en 9 ook duiden op een eenheid. Omdat deze overeenkomsten te vinden zijn tussen beide verzen is het zeer aannemelijk dat deze twee verzen bij elkaar horen en niet van oorsprong twee verschillende gedeeltes waren. Daarbij komt dat wanneer de gelijkenis na vers 9 zou ophouden, er geen duidelijke toepassing van de gelijkenis zou zijn. De enige toepassing die dan te maken was, is om het voorbeeld van het verstandig handelen van de rentmeester na te volgen.

Er zijn in dit vers een aantal zaken die om verheldering vragen. Als eerste is dat **μαμωνᾶς**. De betekenis van dit woord is breed, het kan geld, rijkdom of bezit betekenen. In het Nieuwe Testament komt het maar vier keer voor. In Lukas 16:9, 11 en 13 en in Mattheus 6:24. In Lukas 16 wordt het woord met de genitief **τῆς ἀδικίας** verbonden. Het woord staat in verbinding met de kinderen van deze wereld. Het wordt met **τῆς ἀδικίας** verbonden omdat geld mensen zelfzuchtig kan maken ten koste van anderen en ongelovig naar God toe. Aan deze rijkdom komt een einde, daarom roept Jezus op om deze rijkdom voor het koninkrijk van God te gebruiken. Daarnaast is er het opvallende gebruik van **σκηνή**, dat verbonden wordt met **αἰώνιος**. Deze uitdrukking is in het Oude Testament niet te vinden. Ook niet buiten Lukas om in het Nieuwe Testament of in Rabbijnse literatuur. Wel in het apocriefe boek 2 Ezra 2:11⁶⁰:

10 'Thus saith the Lord unto Esdras, Tell my people that I will give them the kingdom of Jerusalem, which I would have given unto Israel. 11 Their glory also will I take unto me, and give these the everlasting tabernacles (tabernacula aeterna)⁶¹, which I had prepared for them. 12 They shall have the tree of life for an ointment of sweet savour; they shall neither labour, nor be weary.'

σκηνᾶς wordt 20 keer in het Nieuwe Testament gebruikt, waarvan vier keer in deze vorm. In Mattheus 17:4; Marcus 9:5; Lucas 9:33; 16:9. Buiten Lucas 16:9 om wordt het in de synoptische evangeliën alleen gebruikt tijdens de verheerlijking van Jezus op berg bij de vraag van Petrus. In de overige gedeeltes verwijst het altijd naar de tabernakel. Het woord **σκηνή** wordt gebruikt om iets tijdelijks aan te duiden. In combinatie met **αἰώνιος** wordt het nu echter blijvend. In de Septuagint wordt **σκηνή** gebruikt voor **משכן**. Het gaat hier dan om Gods aanwezigheid, de tabernakel. Omdat

⁶⁰ Lumpkin, J., *The Apogrypha*, Blountsville: Fifth Estate Publishers, 2009, p. 36

⁶¹ www.perseus.tufts.edu, 22-05-2012

het woordgebruik zeer uniek is schrijft Krämer⁶² het toe aan Jezus. Volgens Snodgrass⁶³ verwijst τὰς αἰωνίους σκηνάς hier naar een eeuwige plek bij God. In andere teksten is dat volgens hem ook te zien, zoals in Psalm 61:5 en in Testament of Abraham 20:14⁶⁴. Het is de vraag wat Jezus bedoelt met de oproep om vrienden te maken met de onrechtvaardige mammon, zodat je ontvangen zal worden in eeuwige tenten. Deze eeuwige tenten zijn een contrast met de huizen van de schuldenaars in vers 4. Die zijn tijdelijk, de woningen in het koninkrijk van God zijn eeuwig. Jezus roept hier op om vrienden te maken met de onrechtvaardige mammon door vrijgevig te zijn en geld met elkaar te delen. Hierdoor worden zijn volgelingen door God ontvangen in eeuwige woningen. Hier is ook een duidelijke aansluiting met het gebruik van geld en bezit bij Lukas in zijn evangelie en in het boek Handelingen. Ook in andere gedeeltes van Lukas staat het delen van geld en bezit met elkaar centraal. Dat zal duidelijk worden in de twee volgende hoofdstukken.

4.8 Vers 10 tot 13

Tenslotte volgt een negatieve oproep in de verzen 10 tot 13, een waarschuwing tegen onbetrouwbaar en oneerlijk omgaan met de mammon. Waar in het vorige vers een positieve oproep stond hoe er met geld en bezit omgegaan dient te worden, is in deze verzen een waarschuwing te lezen. Hier staan gevolgen van het verkeerd gebruik van geld en bezit. Deze verzen zijn spreuken en lijken los van de gelijkenis te staan. De vraag of deze spreuken altijd al bij de gelijkenis stonden of dat hier sprake is van een latere redactie, laat ik rusten. Het gaat er om welke relatie deze spreuken met de gelijkenis hebben.

In de verzen 11 en 12 staan twee retorische vragen. Deze twee vragen zijn een logisch gevolg van de stelling in vers 10. Op deze twee vragen is alleen een instemmend antwoord te geven wanneer men trouw wil zijn aan God. Alleen door betrouwbaar om te gaan met andermans bezit en de onrechtvaardige mammon kan God gediend worden. Ieder mens is verantwoordelijk voor het goed uitvoeren van zijn rentmeesterschap hier op aarde.⁶⁵ Als de mens nu gelovig is en deze taak goed uitvoert, krijgt hij een grote verantwoordelijkheid in het leven in het hiernamaals. Met deze toepassing is een duidelijke link te zien met vers 13. De discipelen moeten een keuze maken. Of ze gebruiken de mammon op de manier zoals de kinderen van deze wereld dat doen, waardoor ze ontrouw zijn aan God. Wanneer ze echter de mammon op een juiste manier gebruiken zoals Jezus verwoordt in de verzen 9 tot 11, dan leven ze zoals de kinderen van het licht en dienen ze op die manier God. Vers 13 vertoont grote overeenkomst met Mattheus 6:24. Lukas heeft het specifiek over

⁶² Krämer, M., *Das Rätsel der Parabel vom ungerechten Verwalter*, Zürich: PAS-Verlag, 1972, p. 100-104

⁶³ Snodgrass, K.R., *Stories with intent*, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company, 2008, p. 415

⁶⁴ Testament of Abraham 20:14: *'Take therefore my friend Abraham into Paradise, where are the tabernacles of my righteous ones'* Snodgrass, K.R., *Stories with intent*, p. 415

⁶⁵ Bock, D.L., Luke, Volume 2, *Baker Exegetical Commentary on the New Testament*, p. 1336

een rentmeester, terwijl Mattheus in het algemeen de toepassing maakt. Wanneer het leven een test van rentmeesterschap is zoals Lukas 16 aangeeft, dan is er geen echt verschil tussen het gedeelte in Mattheus en dat in Lukas, omdat alle volgelingen van Jezus rentmeesters dienen te zijn. De spreken in de verzen 10 tot 13 vertonen dus overeenkomsten met een aantal andere gedeeltes binnen de synoptici. In onderstaand schema wordt dat duidelijk.

Lukas	Andere gedeeltes binnen de synoptici
10. 'Wie betrouwbaar is in het minste, is ook in het vele betrouwbaar; wie in het minste onrechtvaardig is, is ook in het vele onrechtvaardig.'	Mattheus 25:21: 'Zijn heer zei tegen hem: Goed gedaan, goede en trouwe slaaf, over weinig bent u trouw geweest, over veel zal ik u aanstellen; ga in, in de vreugde van uw heer.'
11. 'Als je dan in de onrechtvaardige mammon niet betrouwbaar bent geweest, wie zal jullie dan het ware toevertrouwen?'	Mattheus 25:23: 'Zijn heer zei tegen hem: Goed gedaan, goede en trouwe slaaf, over weinig bent u trouw geweest, over veel zal ik u aanstellen; ga in, in de vreugde van uw heer.'
12. 'En als jullie in andermans <i>bezit</i> niet betrouwbaar zijn geweest, wie zal jullie het uwe geven?'	Lukas 19:17: 'En hij zei tegen hem: Goed gedaan, goede slaaf! Wees, omdat u in het minste trouw bent geweest, machthebber over tien steden.'
13. Geen huisslaaf kan twee heren dienen, want of hij zal de ene haten en de andere liefhebben, of hij zal zich aan één hechten en de andere verachten. Jullie kunnen niet God dienen en mammon.	Mattheus 6:24: 'Niemand kan twee heren dienen, want of hij zal de één haten en de ander liefhebben, of hij zal zich aan de één hechten en de ander minachten. U kunt niet God dienen en de mammon.'

4. Privé en gemeenschappelijk bezit bij Lukas en Handelingen

In dit onderzoek ga ik ervan uit de schrijver van het Lukas evangelie ook de schrijver van het boek Handelingen is. In deze beide geschriften wordt vaak over geld gesproken. Vooral in het boek Handelingen spelen privé en gemeenschappelijk bezit een grote rol bij het ontstaan van de eerste christengemeentes.

5.1 Lukas

In het evangelie van Lukas lijkt rijkdom op gespannen voet te staan met het koninkrijk van God. Johannes de Doper roept in Lukas 3:10-14 op om bezittingen te delen met de behoeftigen. In Lukas 6:24 worden de rijken gewaarschuwd voor het deel dat ze al hebben gehad. In Lukas 8:1-3 wordt Jezus met zijn discipelen financieel voorzien door enkele vrouwen. Deze vrouwen zorgen vanuit eigen middelen voor Jezus. In Lukas 12:13-21 zien we de ondergang van de rijke dwaas die schuren bouwt. Jezus roept zelf op tot het verkopen van de bezittingen in Lukas 12:33-34. In Lukas 12:10-12 staat de gemeenschap van goederen centraal. Hierbij wordt de verbinding gemaakt tussen de gemeenschap van materiële zaken en immateriële zaken. Het bezit moet met iedereen gedeeld worden. In Lukas 16:19-31 komt het onrecht tussen rijkdom en armoede uitvoerig aan bod bij de gelijkenis van de rijke man en de arme Lazarus. Wanneer de rijke jongeling de vraag stelt aan Jezus wat hij moet doen om Hem te volgen, wordt de jongeling opgeroepen om al zijn bezittingen aan de armen te geven en Hem te volgen. In Lukas 19:1-10 wordt het gedrag van Zacheüs waarbij hij de helft van zijn bezittingen aan de armen geeft geprezen door Jezus. Het is opvallend dat na deze melding over Zacheüs, de gelijkenis te vinden is van de tien slaven en de tien ponden. Jezus roept hier op tot het verstandig omgaan met bezittingen. Ook wordt het duidelijk dat er in de eerste eeuw al sprake was van een systeem waarbij er geleend werd en schulden werden gemaakt. Verschillende keren maakt Lukas naast de gelijkenis in hoofdstuk 16 melding van schuldeisers en schuldenaars. In Lukas 7:41 is sprake van een schuldeiser die de schuldenaars hun schuld kwijtscheldt. Ook in Lukas 12:41-48 is sprake van een trouwe en ontrouwe rentmeester. In Lukas 19:11-27 wordt in de gelijkenis van de koning en de drachmen melding gemaakt van een **τράπεζα** en van **τόκος**. De koning verwijt de dienaar die de honderd drachmen alleen maar heeft bewaard, van luiheid. Een betere optie was in de ogen van de koning om de drachmen dan op de bank te zetten en zo nog rente te ontvangen.

5.1.1 Conclusies

Bezit wordt in het evangelie van Lukas niet gezien als iets waarmee men zichzelf moet verrijken. Het lijkt eerder een gevaar te zijn en het volgen van Jezus in de weg te staan. Er wordt herhaaldelijk opgeroepen om bezit in te zetten als hulp voor de armen. Geld speelt in de dagelijkse praktijk van

Lukas een grote rol. Jezus gebruikt verschillende keren in zijn gelijkenis thema's rondom geld en geldbeheer.

5.2 Handelingen

Niet alleen in het evangelie van Lukas spelen geld en bezit een voorname rol, ook Handelingen maakt op verschillende plaatsen melding van het gebruik van geld binnen de christelijke gemeenschap. Al in Handelingen 2:44-45 wordt melding gemaakt van gemeenschappelijk bezit. De christengemeentes hadden geen privé bezittingen zodat alle bezittingen onderdeel van de gemeenschap waren. Door met elkaar samen te leven, deelden ze alle bezittingen met elkaar. Jezus en zijn twaalf discipelen vormden een gemeenschap, na zijn hemelvaart zetten de discipelen deze gemeenschap met elkaar voort. In Handelingen 2:45 wordt de praktische kant van deze gemeenschap beschreven: *'en zij verkochten hun bezittingen en eigendommen en verdeelden die onder allen, naar dat ieder nodig had.'* Er staat niet wanneer het verkopen van de bezittingen en eigendommen plaatsvond, maar Taylor gaat ervan uit dat dit bij de toetreding tot de gemeenschap gebeurde.⁶⁶ Ik denk dat dit ook logisch is, gebaseerd op Handelingen 2:44. Daarin wordt vermeld dat men alle dingen gemeenschappelijk had en dat men met elkaar samenleefde. Wanneer de bezittingen dan niet bij de toetreding worden gedeeld, kan men niet gemeenschappelijk in goederen samenleven.

In Handelingen 2:45 worden twee verschillende benamingen voor geld en bezit gebruikt. Namelijk **κτῆμα** en **ὑπαρξις**. **Κτῆμα** is terug te leiden tot het werkwoord **κτάομαι**. In Handelingen 5 wordt dit werkwoord gebruikt bij Ananias. Het gaat hier om het verkopen van een eigendom, een stuk grond. Naast deze twee gedeeltes, wordt het ook gebruikt in Mattheus 19:22 en Markus 10:22. Hier komt een jongeling naar Jezus toe met de vraag wat hij moet doen om eeuwig leven te krijgen. Na het antwoord van Jezus dat hij alles moet verkopen wat hij heeft en dat aan de armen geven, loopt hij verdrietig weg. Hij had namelijk veel **κτήματα**. Dit woord lijkt dus gekoppeld te worden aan onroerende goederen. Daarnaast wordt in Handelingen 2:45 ook **ὑπαρξις** gebruikt, dat vertaald kan worden⁶⁷ als eigendommen of rijkdom. Het lijkt hier niet om onroerend, maar om roerend goed te gaan. Naast Handelingen 4:35 wordt **ὑπαρξις** ook gebruikt in Hebreeën 10:34. Kortom, alle bezittingen werden gedeeld, zowel roerende als onroerende goederen

In Handelingen 4:32-37 wordt opnieuw over bezittingen gesproken, Lukas maakt hier melding van de gemeenschap van goederen binnen de gemeenschap. Een voorbeeld is Barnabas, een Leviet uit

⁶⁶ Taylor, J., *The community of goods among the first christians and among the essenes*. In: Goodblatt, D., *Historical Perspectives: from the Hasmoneans to Bar Kokhba in light of the Dead Sea Scrolls*, Leiden: Brill, 2000 p. 148

⁶⁷ Liddell, H. & Scott, R., *Greek-English Lexicon*, Oxford: Clarendon Press, 1996

Cyprus die een akker bezat en het geld daarvan naar de apostelen bracht als een goed voorbeeld van een juist gebruik van eigen bezittingen. De apostelen zijn hier de beheerders van de goederen. Zij beheren het geld en bezit, en delen dat uit wanneer dat nodig is.

Lukas geeft twee praktische voorbeelden van deze gemeenschap, een positief en een negatief voorbeeld. Een positief voorbeeld is de eerder genoemde Barnabas. Hij verkoopt een akker en legt het geld aan de voeten van de apostelen. De praktijk hiervan komt overeen met de tekst in Handelingen 4:35. Capper gaat ervan uit dat deze praktijk een zeldzaamheid was, omdat Handelingen maar twee voorbeelden geeft, namelijk die van Barnabas en van Ananias en Saffira. De schenking van dergelijke bedragen kwam daarom niet vaak voor.⁶⁸ Capper merkt wel op dat er wel meer soortgelijke handelingen geweest zijn binnen de vroeg christelijke gemeente in Handelingen. Lukas heeft een positief voorbeeld tegenover een negatief voorbeeld gezet, andere handelingen kunnen niet expliciet genoemd zijn.⁶⁹ In Handelingen 5:1-11 is te zien dat het verkeerd gaat op het moment dat leden binnen deze gemeenschap bewust een gedeelte achterhouden. Ananias en Saffira moeten het met de dood bekopen wanneer ze de opbrengst van een stuk grond gedeeltelijk voor zichzelf houden en het overige gedeelte aan de apostelen geven. De overtreding hier lijkt geen diefstal te zijn, maar leugen. Zonder het te zeggen, houden Ananias en Saffira een gedeelte van de opbrengst achter. De straf voor leugen lijkt hier buitenproportioneel. Taylor noemt echter dat de gemeenschap door dit handelen bezoedeld wordt.⁷⁰ De praktijk was dat alle bezittingen aan de gemeenschap werden gegeven. Wanneer dat nodig was, kreeg men in geval van nood weer hulp terug, zodat men geen tekort zou hebben. Het lijkt er hier echter op dat Ananias en Saffira bij toetreding tot de gemeenschap van de eerste christenen bewust een gedeelte achter houden en voordoen alsof het de hele opbrengst is die door hen aan de voeten van de apostelen gelegd wordt. Door deze handeling staat niet alleen de leugen centraal, maar ook de goede praktijk van de gemeenschap. Volgens Capper⁷¹ hebben Ananias en Saffira echter door deze handelingen niet alleen gezondigd tegen de gemeenschap, maar belangrijker nog, ook tegen de Heilige Geest. Daar wijst volgens hem in ieder geval de uitspraak van Petrus in Handelingen 5:3 op.

Na dit gedeelte wordt nog één keer expliciet aandacht besteed aan het gebruik van bezit. In Handelingen 11:27 komt de profeet Agabus vanuit Jeruzalem naar Antiochië toe en maakt door de Geest bekend dat er een grote hongersnood zal komen over de hele wereld. De discipelen geven na

⁶⁸ Capper, J., *The Palestinian Context of Community of Goods*. In: Bauckham, R., *The book of Acts in its Palestinian Setting*, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company, 1995, p. 327

⁶⁹ Capper, J., *The Palestinian Context of Community of Goods*, p. 341

⁷⁰ Taylor, J., *The community of goods among the first christians and among the essenes*, p. 158

⁷¹ Capper, J., *Community of goods in the early Jerusalem church*, p. 1741

deze profetie giften mee voor de broeders en zusters in Judea om ze te ondersteunen. Deze giften gaan naar de oudsten in Jeruzalem. Deze oudsten hebben blijkbaar de verantwoording over het verdelen van goederen binnen de gemeenschap. Het beheer van het bezit ligt bij de oudsten, evenals bij de apostelen in Handelingen 4 en 5. Zij hebben de taak om de goederen in ontvangst te nemen, te verzamelen en weer door te geven aan de leden van de gemeenschap. Het is opvallend dat Barnabas, die in Handelingen 4 nog een goed voorbeeld was voor de praktijk van de gemeenschap van goederen, hier de taak heeft om de giften vanuit Antiochië naar Jeruzalem te brengen. De vraag is tenslotte of de voorbeelden van het leven in gemeenschap met elkaar ook de dagelijkse praktijk waren of dat, ondanks dat het goede voorbeeld wordt gegeven in Handelingen, de dagelijkse praktijk toch heel anders was. Er zijn helaas binnen het boek Handelingen niet veel voorbeelden te vinden waar de praktijk om alles gemeenschappelijk te delen in voorkomt. De gedeeltes die er zijn, zijn zojuist beschreven. Van deze genoemde voorbeelden is er één voorbeeld negatief, namelijk de geschiedenis van Ananias en Safira. Het zou goed kunnen dat niet alleen Ananias en Safira deze overtreding maakten, maar dat er nog meer misstanden op dit gebied zijn voorgekomen in de eerste christengemeentes. Daarentegen lijkt Handelingen 2 te slaan op een langere tijd en niet zozeer op één gebeurtenis. De praktijk die hier beschreven wordt en er als een ideaalbeeld uitziet kan daarom een goed beeld geven van de dagelijkse praktijk van deze gemeenschappen.

5.2.1 Conclusies

Bezit speelt in Handelingen een grote rol. De functie van bezit is om elkaar binnen de gemeenschap te ondersteunen. Handelingen 2 geeft hiervoor aanwijzingen en laat zien dat het delen van goederen deel uitmaakt van de dagelijkse praktijk. Dat deze praktijk niet altijd zo werd uitgeoefend, maakt Handelingen 4 duidelijk. Liegen over geld en bezit zorgt voor een zware straf: Ananias en Safira moeten sterven voor deze handeling. Het ondersteunen van elkaar wordt niet alleen binnen de eigen gemeenschap gedaan, in Handelingen 11 wordt duidelijk dat de zorg voor elkaar de eigen gemeenschap overstijgt wanneer de gemeente van Antiochië de gemeente van Jeruzalem financieel ondersteunt.

6. Privé en gemeenschappelijk bezit bij Qumran

In de Dode Zee-rollen nemen geld en bezit een prominente plaats in. Het is niet helemaal duidelijk welke groepering er met de rollen geïdentificeerd kan worden. Het zijn in ieder geval niet de zeloten of jodenchristenen omdat zij niet in het chronologisch kader passen of overeenkomen met het profiel dat de handschriften ons geven.⁷² Vanaf het midden van de tweede eeuw v. Chr. tot aan de verwoesting van Qumran in 68 n. Chr., waren er drie religieuze groeperingen binnen het Jodendom toonaangevend. Dit waren de Farizeeën, de Sadduceeën en de Essenen. De overeenkomsten van Essenen die verschillende bronnen ons geven en de gegevens die in de handschriften te vinden zijn, maken het zeer aannemelijk dat er een nauwe verwantschap bestaat tussen de Esseense gemeenschap en de Dode Zee-rollen. De beschikbare informatie over de Essenen komt van diverse Griekse en Latijnse schrijvers zoals Flavius Josephus, Philo Judaeus en Pliny de Oudere. De meeste wetenschappers identificeren de Qumraanse gemeenschap op basis van deze overeenkomsten als Esseens. Binnen de rollen zelf en in de Talmoedische literatuur is de term 'Essenen' echter nergens te vinden. Het zou volgens Magness⁷³ echter kunnen dat de Essenen hun eigen naam opzettelijk niet noemen in de rollen. Ze maken gebruik van schuilnamen zoals de 'zonen van het licht'. Bovendien is het erg lastig om de talen van de rollen (Hebreeuws en Aramees) te vergelijken met de talen die Josephus, Philo en Pliny gebruiken (Latijn en Grieks). Magness ziet echter voldoende grond op basis van archeologische vondsten, de informatie die de rollen ons geven en de informatie van de schrijvers uit de oudheid, om de Qumraanse gemeenschap als Esseens te zien. De oprichting van de gemeenschap kan gedateerd worden rond 150-135 v. Chr.⁷⁴

6.1 Qumran

In dit hoofdstuk komen de gedeeltes binnen de rollen aan bod waar over geld en bezit wordt gesproken binnen de Dode Zee-rollen. In 1Qs 1.11-13 staat:

*'All those who submit freely to his truth will convey all their knowledge, their energies, and their riches to the Community of God in order to refine their knowledge in the truth of God's decrees and marshal their energies in accordance with his perfect paths and all their riches in accordance with his just counsel.'*⁷⁵

⁷² Martinez, F.G. and Tigchelaar, E., *The Dead Sea scrolls, Study edition*, Leiden: Brill, 1997, p. 50

⁷³ Magness, J., *The Archeology of Qumran and the Dead Sea Scrolls*, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company, 2002, p. 43

⁷⁴ Capper, J., *The Palestinian Context of Community of Goods*, p. 334

⁷⁵ Martinez, F.G., and Tigchelaar, E., *The Dead Sea Scrolls, Study edition*, p. 71

De praktijk van het delen van goederen staat dus centraal binnen de Esseense gemeenschap. Geld en goederen dienen ingezet te worden tot ondersteuning van elkaar. Wanneer men ervan overtuigd is dat de leer van de gemeenschap de waarheid is, vraagt de gemeenschap alle kennis, energie en bezittingen van de leden. Hoewel de toetreding tot de gemeenschap volledig vrijwillig is, lijkt het delen van al het eigen bezit dat niet te zijn. Het bezit speelt binnen de gemeenschap een duidelijk ondergeschikte rol. Men heeft niet het eigen beheer over het bezit, het enige doel van bezit is om het in te zetten tot nut van de gemeenschap. Wanneer men dus tot de gemeenschap toetrad, moest afstand worden gedaan van al het eigen bezit in de breedste zin van het woord.⁷⁶ Ook in 1Qs 5.3 wordt over bezit gesproken:

*'By their authority, decision by lot shall be made in every affair involving the law, property and judgment, to achieve together truth and humility, 4 justice and uprightness, compassionate love and seemly behavior in all their paths.'*⁷⁷

Het rechtvaardig gebruik van geld is een belangrijk aspect binnen de gemeenschap. Bij twijfel over zaken die het bezit aangaan, wordt het lot geworpen. Het op een juiste manier omgaan met geld lijkt hier belangrijk te zijn om in waarheid en nederigheid samen te leven. In 1Qs 6 staan verschillende regels van de raad van de gemeenschap. Nadat iemand wordt toegelaten tot de gemeenschap, wordt zijn bezit samengevoegd met het bezit van de gemeenschap. De uiteindelijke verantwoording over het geld en het bezit binnen de gemeenschap lag bij de priesters.⁷⁸ Het proces tot volledig lidmaatschap van de gemeenschap duurde twee jaar. Dat wordt beschreven in 1 Qs 6.22-23:

*'...And when this second year is complete he will be examined by command of the Many. And if the lot results in him joining the Community, they shall enter him in the order of his rank among his brothers for the law, for the judgment, for purity and for the placing of his possessions.'*⁷⁹

Voordat men volwaardig lid werd van de gemeenschap, ging er dus een 'proeftijd' van twee jaar aan vooraf. In die twee jaar zijn de rechten van het lid ook nog vrij beperkt.

⁷⁶ H. Stegemann maakt dat duidelijk: *'in a word, all of a person's property, immovable and movable'*. Stegemann, H., *The library of Qumran*, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company, 1998, p. 177

⁷⁷ Martinez, F.G., and Tigchelaar, E., *The Dead Sea Scrolls, Study edition*, p. 79

⁷⁸ Zerbe, G.M., *Economic Justice and Nonretaliation*. In: Charlesworth, J.H., *The Bible and the dead sea scrolls*, Waco: Baylor University Press, 2006, p. 329

⁷⁹ Martinez, F.G., and Tigchelaar, E., *The Dead Sea Scrolls, Study edition*, p. 85

Daarnaast wordt ook in 1 Qs 7.24-25 de gemeenschap van goederen beschreven:

*'And the person among the men of the Commu[nity w]ho fraternizes with him with regard to his purity or his goods, wh[o ...] the Many, and his sentence will be like his, [he] shall be expe[lled ...]*⁸⁰

Wanneer er onrechtmatig met goederen wordt omgegaan, wordt men verstoten uit de gemeenschap. Hieruit kunnen we afleiden dat het principe van de gemeenschap van goederen een belangrijk gegeven was binnen de Esseense gemeenschap. Bij overtredingen volgde uitstoting of straf. Ook liegen over het geld en bezit was een grote zonde binnen de gemeenschap van Qumran, deze praktijk werd bestraft. In 1Qs 6.24-25 staat:

*'If one is found among them who has lied knowingly concerning possessions, he shall be excluded from the pure food of the Many for a year and they shall withhold a quarter of his bread'*⁸¹.

Wanneer men tot de binnenste cirkel van de raad wil toetreden, moeten de goederen en inkomsten ter beschikking komen van degene die het opzicht uitoefent over de inkomsten van de Velen. In de verschillende rollen wordt de gemeenschap meerdere malen een gemeenschap van wet en bezit genoemd⁸².

Binnen de handschriften wordt niet alleen over geld en bezit, maar ook over schulden en schuldeisers gesproken. Er zijn in 4Q416 en 417 drie gedeeltes waar dit ter sprake komt.⁸³ In 4Q416 2, kolom 2 staat:

*' [... also with money, and the one who has lent him ... quickly] repay, and you shall be even with him. For the purse of your treasure/s/ [you] have entr[usted to your creditor; in favour of your neighbours] you [have given] all your life with it. Quickly give, so that he does <not> take [your] purse.'*⁸⁴

Zoals eerder genoemd, wordt het geld ter beschikking gesteld aan de gemeenschap, maar uit bovenstaande tekst blijkt dat er wel sprake was van geldhandel en het maken van schulden. Er vallen hier twee zaken op. Ten eerste is het van belang dat de schuldenaar de schuldeiser zo spoedig mogelijk terug betaald zodat de schuldeiser geen macht meer heeft over de schuldenaar en beiden dus op gelijke voet staan. Ten tweede moet de schuldenaar zo spoedig mogelijk terug betalen omdat

⁸⁰ Martinez, F.G., and Tigchelaar, E., *The Dead Sea Scrolls, Study edition*, p. 89

⁸¹ Martinez, F.G., and Tigchelaar, E., *The Dead Sea Scrolls, Study edition*, p. 85

⁸² Vgl. 4Q256.9, 4Qs258.1

⁸³ Collins, J., *The categories of rich and poor in the Qumran sapiential literature*. In: Wright, B., *Praise Israel for wisdom and instruction, Essays on Ben Sira and wisdom, the letter of Aristeas and the Septuagint*, Leiden: Brill, 2008, p. 49

⁸⁴ Martinez, F.G., and Tigchelaar, E., *The Dead Sea Scrolls, Study edition*, p. 849-851

hij door het aangaan van de schuld zijn leven heeft weggeven. Hij is dus volledig afhankelijk van de schuldeiser zolang de schuld er is.

Ook in 4Q416 2, kolom 3 wordt over schuld gesproken:

*'Also, do not receive money from any man unknown to you, lest he adds to your poverty. But if he places it at your disposal until death, deposit it, and do not corrupt your spirit with it. Then you may lie down with the truth, and when you die your memory will blos[som for ev]er, and your succession will inherit joy.'*⁸⁵

Er worden hier een aantal zaken met betrekking tot het lenen van geld beschreven. Wanneer er een schuld wordt aangegaan is het van belang dat de schuldenaar er eerlijk mee omgaat en het onveranderd terug brengt. Ook is het van belang om niet met elk persoon een schuld aan te gaan omdat de schuldeiser de armoede van de schuldenaar kan vermeederen. Ten slotte staat in 4Q417 1 het derde gedeelte waar over schuld wordt gesproken:

*'[And if] you have lack, <borrow> without the money that you lack, for the storehouse [of God] has no lack, [and on] his command everything will be. ... Blank If you borrow money of men for your need, do not [slee]p day or night and let there be no rest for your soul [until] you have returned to the one who has len[ded to] you.'*⁸⁶

De betekenis van dit gedeelte is niet helemaal duidelijk. Volgens Collins⁸⁷ zou het kunnen betekenen dat de schuldenaar, wanneer hij geld leent, geadviseerd wordt om het te lenen zonder zijn eigen kleine vermogen als onderpand in te zetten. Het wordt in ieder geval duidelijk dat in bovenstaande gedeeltes de schuldenaar gewaarschuwd wordt voor de gevaren bij het aangaan van een schuld. Het aangaan van schulden lijkt hier wel geoorloofd, maar dient binnen bovengenoemde regels plaats te vinden. Het wordt in bovenstaande teksten niet duidelijk met wie de schulden worden aangegaan. Het kan een schuld zijn tussen leden binnen de gemeenschap, maar het kan ook een schuld zijn van een lid van de gemeenschap met iemand die geen deel uitmaakt van deze gemeenschap. Bij deze vraag speelt ook mee in hoeverre de Esseense gemeenschap zich had afgezonderd. Binnen de handschriften wordt vele malen verwezen naar een breuk die plaats heeft gevonden in de eerste jaren van de gemeenschap. De handschriften zijn afkomstig uit de afgescheiden groep, het is dus de vraag in hoeverre zij nog handelscontact hadden met mensen die niet tot de gemeenschap behoorden.

⁸⁵ Martinez, F.G., and Tigchelaar, E., *The Dead Sea Scrolls, Study edition*, p. 851

⁸⁶ Martinez, F.G., and Tigchelaar, E., *The Dead Sea Scrolls, Study edition*, p. 855-857

⁸⁷ Collins, J., *The categories of rich and poor in the Qumran sapiential literature*, p. 65

Naast termen die met geld en bezit te maken hebben, wordt de term **אור בני** in de Dode Zee-rollen veelvuldig gebruikt. In 1 Qs 3.13 tot 4.26 wordt voortdurend gesproken over de ‘kinderen van het licht’. Deze ‘kinderen van het licht’ staan in een dualistische tegenstelling ten opzichte van de **בני תבל**. Er is volgens Popović⁸⁸ sprake van een ethische en kosmische tegenstelling. Ethisch verschillen deze groepen in hun gedrag, namelijk ethisch verantwoord en onverantwoord gedrag. Daarnaast is er een kosmische tegenstelling, de geesten van de engel van de duisternis proberen de ‘kinderen van het licht’ tot val te brengen. De schepper van beide geesten, zowel de goeden als de slechten, is God. Dat wordt duidelijk in 1 Qs 3.24 tot 4.1:

‘and all the spirits of his lot cause the sons of light to fall. However, the God of Israel and the angel of his truth assist all the sons of light. He created the spirits of light and of darkness and on them established every deed, [o]n their [path]s every labour <and on their paths [eve]ry [labo]ur.’⁸⁹

De hele mensheid is zo verdeeld in twee partijen, ieder behorend tot óf het licht óf de duisternis. Het is een typische aanduiding van de gemeenschap om zich zo te kenmerken tegenover de ‘kinderen van de wereld’. Ook binnen de menselijke geest zelf woedt volgens 4Q186 1, kolom 2 de strijd tussen goed en kwaad:

His spirit has six (parts) in the house of light and three in the house of darkness. ... His spirit has [ei]ght (parts) in the house [of darkness] and one in the house of light. ... [His] spirit has eight (parts) [in the house of light, in the] second column, and o[ne] [in the house of darkness.]

De mens kiest of voor kwaad of voor het licht, de mens is dus of goed of slecht. Door deze verdeling is het niet mogelijk dat goed en kwaad volgens de Esseense gemeenschap in evenwicht is. Er wordt binnen de drie voorbeelden steeds over negen delen gesproken, hierdoor neemt dus altijd of het licht of de duisternis de overhand.

Ook de termen **ממון** en **הון** zijn veelvuldig in de Dode Zee-rollen te vinden. De rollen die in het Hebreeuws zijn geschreven gebruiken in de meeste gevallen het woord **הון**, in sommige gevallen is echter ook **ממון** te vinden⁹⁰. Deze termen worden in de Dode Zee-rollen door elkaar gebruikt en zijn synoniem aan elkaar. In 1Q27 2.5 wordt **ממון** gebruikt, terwijl in de volgende zin (2.6) **הון** staat. Een dergelijke situatie is te vinden in 1Qs 6.25 waar het hele handschrift **הון** gebruikt, terwijl in de parallelle tekst 1Qs 14.20 **ממון** wordt gebruikt. **ממון** verwijst naar de rijkdom van diegenen die buiten

⁸⁸ Popovic, M., *Light and Darkness in the Treatise on the Two Spirits*. In: Xeravits, G., *Dualism in Qumran*, New York: T&T Clark International, 2010, p. 152

⁸⁹ Martinez, F.G., and Tigchelaar, E., *The Dead Sea Scrolls, Study edition*, p. 77

⁹⁰ **הון** wordt in de Dode Zee-rollen o.a. gebruikt in 1Qs3, 1Qs9, 1Qs11.

ממון wordt in de Dode Zee-rollen o.a. gebruikt in 1Qs28 en 4Qm2.

de Esseense gemeenschap staan.⁹¹ Het was een term die door de Essenen gebruikt werd om de rijkdom van diegenen die niet tot de gemeenschap behoorden aan te duiden. Zij waren de 'zonen van het licht' en zonderden zich af van de 'zonen van de duisternis' en dus van de **ממון**.

6.1.1 Conclusies

Het is duidelijk dat de gemeenschap van Qumran uitvoerig over de functie van geld en bezit heeft nagedacht, binnen de handschriften zijn veel plaatsen te vinden waar over geld en bezit gesproken wordt. Alhoewel de toetreding tot de gemeenschap van Qumran een vrijwillige daad is, zijn de bepalingen over geld en bezit dat niet. De regel is dat al het privé bezit ingezet moet worden ter ondersteuning van elkaar binnen de gemeenschap. Het hebben van privé bezit lijkt volgens de verschillende handschriften geen optie. Bovendien zijn de handelingen waarbij geld wordt gebruikt, onderhevig aan verschillende regels. Het gevaar dat geld in zich kan hebben wordt benadrukt door de macht van geld, mammon te noemen. Zoals eerder genoemd, wordt hiermee de rijkdom van diegenen die buiten de gemeenschap staan aangeduid. Juist op dit punt, het hebben van privé bezit, lijken de leden van de gemeenschap van Qumran zich te willen afzonderen. In alles wordt duidelijk dat deze gemeenschap die zichzelf 'zonen van het licht' noemt, zich willen afzonderen van de 'zonen van deze wereld'. De verantwoording over het geld en het bezit binnen de gemeenschap ligt bij de 'Velen'. Deze groep wordt binnen de handschriften vaak aangehaald. Zij hebben de verantwoording om in bepaalde situaties beslissingen te nemen, ook op het gebied van geld en bezit.

⁹¹ Flusser, D., *The Parable of the Unjust Steward: Jesus' Criticism of the Essenes*. In: Charlesworth, J.H., *Jesus and the dead sea scrolls*, New York: Doubleday, 1992, p. 179

7. Overeenkomsten tussen Lukas, Handelingen en Qumran

Nadat Lukas en Handelingen en de handschriften van Qumran afzonderlijk van elkaar geanalyseerd zijn op het gebied van geld en bezit, zullen nu parallellen getrokken worden. De visie op geld en bezit vertoont tussen deze verschillende bronnen op een aantal punten overeenkomsten. In dit hoofdstuk zullen de overeenkomsten tussen deze bronnen beschreven worden.

7.1 Lukas, Handelingen en Qumran

Jezus en zijn discipelen vormden een gemeenschap, ook na de hemelvaart van Jezus zetten de discipelen deze gemeenschap met elkaar voort. In Handelingen 2:45 wordt de praktijk van deze gemeenschap beschreven. Ook de gemeenschap in Qumran was een gemeenschap waarin niet alleen het leven werd gedeeld, maar vooral ook de bezittingen. In 1Qs 1.11-13 wordt hier melding van gemaakt⁹²:

*'All those who submit freely to his truth will convey all their knowledge, their energies, and their riches to the Community יהי of God in order to refine their knowledge in the truth of God's decrees and marshal their energies in accordance with his perfect paths and all their riches in accordance with his just counsel.'*⁹³

J. Capper⁹⁴ verbindt יהי⁹⁵ met het gemeenschappelijke binnen de gemeenschap in Handelingen. Hij gaat ervan uit dat Handelingen 2:44-45 een vroegere Hebreeuwse of Aramese bron was, die in het Grieks is overgezet voordat deze in de handen van Lukas terechtkwam. יהי is dan het 'gemeenschappelijke' uit Handelingen 2:44. Net zoals de gemeenschap in Qumran alle bezittingen met elkaar deelt, lijkt dat dus in Handelingen 2 ook het geval te zijn. Wanneer de gemeenschap in Handelingen net zoals de יהי is binnen de Esseense gemeenschap, zijn volgens Capper deze handelingen niet bijzonder, maar wordt dit frequent gedaan door leden van de gemeenschap. Dit zou er volgens hem dus voor pleiten om het delen van goederen niet als theorie, maar vooral als dagelijkse praktijk te zien, zowel in de gemeenschap van Qumran als in de gemeenschap die in Handelingen wordt beschreven.

In Handelingen 2:45 wordt, zoals in hoofdstuk 6 is beschreven, ὑπαρξις en κτήμα gebruikt om persoonlijk bezit aan te duiden. Zowel roerend als onroerend goed werd binnen de gemeenschap gedeeld. Hier is een overeenkomst met de gemeenschap in Qumran. in 1Qs 6.13-22 staat:

⁹² Taylor, J., *The community of goods among the first christians and among the essenes*, p. 148

⁹³ Martinez, F.G., and Tigchelaar, E., *The Dead Sea Scrolls, Study edition*, p. 71

⁹⁴ Capper, J., *Community of goods in the early Jerusalem church*. In: Haase, W., *Rise and decline of the Roman World*, New York: Walter de Gruyter, 1995, p. 1740

⁹⁵ יהי wordt regelmatig gebruikt in 1Qs. Voor een goed voorbeeld, zie: 1Qs 6.21-23.

*'His possessions הונו and his earnings מלאכתו will also be joined at the hand of the Inspector of the earnings of the Many.'*⁹⁶

Ook hier worden dus twee verschillende benamingen voor bezit gebruikt, in beide gemeenschappen ging het om het delen van alle bezittingen met elkaar, zowel roerend als onroerend goed. Zoals al eerder genoemd, kon men niet direct volwaardig lid worden van de gemeenschap van Qumran. Voordat men volwaardig lid werd, ging er twee jaar proeftijd overheen. In die twee jaar zijn de rechten van het lid ook nog vrij beperkt. Dat lijkt in Handelingen niet zo te zijn. Er wordt daar geen melding gemaakt van een proeftijd, nieuwe leden zijn welkom zonder beperkte rechten.

Ook Handelingen 4:32-37 heeft raakvlakken met een gedeelte van de Dode Zee-rollen, namelijk in het Damascus Document.⁹⁷ In CD 14.11b-14 staat:

*'And this is the rule of the Many, to provide for all their needs: the salary of two days each month at least. They shall place it in the hand of the inspector and of the judges. From it they shall give to the <[in]jured> and with it they shall support the needy and poor...'*⁹⁸

Binnen de Qumraanse gemeenschap wordt tenminste het loon van twee dagen per maand aan de opziener en de rechters gegeven. De verantwoording over het geld ligt dus bij een beperkte groep binnen de gemeenschap. Zij hebben de taak om erop toe te zien dat dit geld op een juiste wijze doorgegeven wordt aan diegenen die daar behoefte aan hebben. Dit is eenzelfde situatie als in Handelingen 4:32-37. Hier gaat het ook naar opzieners, namelijk naar de apostelen die het ook doorgeven aan de behoeftigen. Daarnaast staat in Handelingen 11:27 dat de profeet Agabus vanuit Jeruzalem naar Antiochië komt en door de Geest bekend maakt dat er een grote hongersnood zal komen over de hele wereld. De discipelen geven na deze profetie giften mee voor de broeders en zusters in Judea om ze te ondersteunen. Deze giften gaan allereerst naar de oudsten in Jeruzalem voordat deze uitgedeeld worden aan de leden van de gemeenschap. Ook in Handelingen is dus te zien dat het beheer van het bezit bij de oudsten ligt, evenals bij de opzieners en rechters in Qumran. In beide gemeenschappen zien we dus dat de verantwoording over het geld een serieuze taak is en deze beperkte groep deze taak moet uitvoeren.

Zowel binnen de gemeenschap van Qumran als binnen de christelijke gemeenschap die beschreven wordt in Handelingen worden leugens over geld en bezit streng bestraft. In 1Qs 6.24-25⁹⁹ wordt de straf die op deze leugen staat beschreven. In Handelingen 5 worden Ananias en Safira gestraft voor

⁹⁶ Martinez, F.G., and Tigchelaar, E., *The Dead Sea Scrolls, Study edition*, p. 85

⁹⁷ Taylor, J., *The community of goods among the first christians and among the essenes*, p. 154

⁹⁸ Martinez, F.G., and Tigchelaar, E., *The Dead Sea Scrolls, Study edition*, p. 575

⁹⁹ Zie p. 29

hun leugen over hun financiële gave aan de christelijke gemeente. In beide handschriften wordt dus een soortgelijke melding gemaakt van de consequenties die op deze leugen staan.

Niet alleen op het gebied van geld en bezit zijn er overeenkomsten te vinden tussen Lukas, Handelingen en Qumran. Zowel binnen het evangelie van Lukas¹⁰⁰ als binnen de handschriften van Qumran wordt over 'kinderen van het licht' gesproken. David Flusser gaat ervan uit dat Jezus met de term 'kinderen van het licht' in Lukas 16:8 niet zijn volgelingen bedoelt, maar een ironische verwijzing maakt naar de Essenen.¹⁰¹ Jezus levert in deze gelijkenis, aldus Flusser, kritiek op het separatisme van de Essenen en hij waarschuwt zijn volgelingen tegen dergelijk gedrag. Hij roept dus op om te handelen zoals de 'kinderen van deze wereld', namelijk als degenen die buiten de Esseense gemeenschap staan en niet zoals de Essenen die zich 'kinderen van het licht' noemden. Het is dus goed mogelijk dat met de term 'kinderen van het licht' in Lukas 16 de Esseense gemeenschap bedoeld wordt en niet de volgelingen van Jezus. Binnen de Qumraanse handschriften zijn de 'kinderen van deze wereld' diegenen die buiten de gemeenschap horen en daar vallen ook de volgelingen van Jezus onder. De Essenen zonderden zich sterk af van allen die buiten hun gemeenschap stonden. Zelfs omgang en aanraking maakte de Essenen al onrein. Jezus roept hier nergens toe op in het evangelie. In Lukas 10:5-8 is juist te lezen dat wanneer men in een stad ontvangen wordt, men moet eten wat er wordt voorgezet. Nergens is een aanzet te vinden voor afzondering zoals de Essenen dat deden. Hier vanuit bezien is het niet vreemd dat Jezus in Lukas 16 oproept om zich niet te gedragen zoals de 'kinderen van het licht'. Jezus roept niet op tot afzondering, maar juist tot omgang met de 'kinderen van deze wereld'.¹⁰² En de naasten moeten dan breder gezien worden dan de naasten uit de eigen gemeenschap zoals de Essenen dat zagen. Jezus roept er nergens toe op om zich af te zonderen binnen een eigen groep en alleen de personen binnen deze groep als naasten te zien. Dergelijk separatisme is een praktijk van Essenen, maar niet van Jezus.

Er is nog een parallel te vinden. Zowel Lukas als de handschriften in Qumran spreken over de 'mammon'. In de Esseense geschriften is het zoals eerder genoemd duidelijk wat er met 'mammon van de ongerechtigheid' bedoeld wordt.¹⁰³ Het lijkt er dus op dat Lukas hier een typisch Qumraanse uitdrukking gebruikt, zeker omdat het maar één keer binnen Lukas voorkomt, terwijl het in de

¹⁰⁰ Naast Lukas 16:8 wordt in Johannes 12:36; Efeze 5:8 en 1 Thessalonicenzen 5:5 ook gesproken over 'kinderen van het licht'

¹⁰¹ Flusser, D., *The Parable of the Unjust Steward: Jesus' Criticism of the Essenes*, p. 176

¹⁰² Flusser, D., *The sons of Light in Jesus' teaching and in the New Testament*. In: Biran, A., *Biblical Archeology Today*, Jerusalem: Ben Zvi Printing Enterprises Ltd., 1985, p. 427

¹⁰³ Namelijk de rijkdom van diegenen die buiten de Esseense gemeenschap staan.

handschriften van Qumran voortdurend wordt gebruikt. De vraag is daarom of de term 'mammon' een gangbare uitdrukking was in de eerste eeuw n. Chr. of dat het juist een typisch Qumraanse uitdrukking is. In het laatste geval moet Lukas de gemeenschap bij Qumran gekend hebben, wil hij hun vocabulaire gebruikt hebben.

7.1.1 Conclusies

Tussen Lukas, Handelingen en de handschriften van Qumran zijn dus verschillende overeenkomsten te vinden. Overeenkomsten zowel in vocabulaire als overeenkomsten in de dagelijkse praktijk. Ik heb aangetoond dat er zeker overeenkomsten te vinden zijn tussen deze twee verschillende bronnen. We kunnen daarom niet om deze overeenkomsten heen. Ik ben van mening dat Lukas de gemeenschap bij Qumran tenminste gekend moet hebben. Het is anders zeer onwaarschijnlijk dat in zijn evangelie en het boek Handelingen dezelfde vocabulaire voorkomt als in de handschriften van Qumran. In hoofdstuk 8 zal ik in de eindconclusies deze overeenkomsten en verschillen tussen Lukas en Qumran meenemen.

8. Evaluatie en conclusie

Na deze overwegingen is het de vraag in hoeverre er een antwoord is gekomen op de onderzoeksvraag.

De visie van Lukas op privé bezit is helder. Het bezit dient gemeenschappelijk te zijn in dienst te staan van de christelijke gemeenschap. Het doel is de ondersteuning van elkaar. Geld en bezit komen zowel in het evangelie als in het boek Handelingen vaak aan de orde. Zoals in het onderzoek is te lezen, lijkt het hebben van bezit een gevaar te zijn¹⁰⁴. Dat bezit gevaarlijke situaties kan opleveren is te lezen bij de geschiedenis van Ananias en Safira in Handelingen 5. Het doel van bezit is niet om de mens te verrijken, maar om elkaar te ondersteunen en zo een christelijke gemeenschap met elkaar te vormen.

Ook de handschriften van Qumran geven een duidelijke visie op privé bezit. Wanneer men lid wil zijn van deze gemeenschap, moet al het bezit afgestaan en aan de gemeenschap gegeven worden. Volgens de voorschriften in de Dode Zee-rollen heeft geen enkel lid privé bezit, maar wordt alles gemeenschappelijk gedeeld. Het toezicht lijkt zo streng te zijn dat men pas na een proeftijd van twee jaar volwaardig lid kan worden. Het doel van het gemeenschappelijke bezit is het ondersteunen van elkaar om zo een goede gemeenschap te vormen. De consequentie van onrechtmatig gebruik van geld en liegen over het bezit is streng, er volgt straf of uitsluiting.

Tussen de gemeenschap van Qumran en de gemeenschap in Handelingen zijn parallellen te trekken zoals in voorgaande hoofdstukken beschreven is. Op een aantal punten zijn echter wel verschillen te zien. Het sterke separatisme, de proeftijd van twee jaar, het verplicht afstaan van alle bezittingen is bij de gemeenschap in Handelingen niet te vinden. Hier is het geven van geld en bezit aan de gemeenschap een vrijwillige gave zoals bij de geschiedenis van Ananias en Safira is te lezen. Doordat zij de fout begaan door te liegen over hun gave aan de gemeente, brengen ze een smet over de gemeenschap. Op deze wijze kan de gemeente niet meer goed functioneren, op dit punt is het dan ook te verklaren dat er straf volgt op de handeling van deze beide leden. Dat de twee gemeenschappen van elkaar verschillen is bij de uitspraken van Jezus in Lukas 16 ook te zien. Hij maakt hier een verwijzing naar de Esseense gemeenschap en laat zien dat het sterke separatisme niet zijn prediking is.

In Lukas 16 wordt Esseens taalgebruik gehanteerd. Het duidelijkste voorbeeld is het gebruik van 'kinderen van het licht' en 'kinderen van deze wereld'. Deze termen komen in het Nieuwe Testament

¹⁰⁴ Zie Lukas 6:24 en 16:19-31

buiten Lukas 16 in deze samenhang nergens meer voor, terwijl in de Dode Zee-rollen deze termen herhaaldelijk zijn te vinden. Daarnaast is het woordgebruik voor geld 'mammon van de ongerechtigheid' ook een typisch Esseense uitdrukking. De gemeenschap bestond al in de tijd van Jezus, het woordgebruik van Jezus is daarom niet vreemd. Hij refereert aan deze gemeenschap en gebruikt termen die binnen deze gemeenschap gebruikelijk waren. Daarnaast zijn, zoals duidelijk is geworden, veel overeenkomsten te vinden op het gebied van privé en gemeenschappelijk bezit tussen Qumran en Lukas. Daarom kan gesteld worden dat er zeker een verbinding is te leggen tussen deze twee verschillende bronnen.

Om de verbanden tussen Lukas 16 en Qumran te verklaren zou de volgende oplossing kunnen: de gemeenschap wordt gedateerd voor de geboorte van Jezus. Daarom kunnen we stellen dat Jezus bekend was met deze gemeenschap en deze kennis ook gebruikt bij de gelijkenis van de onrechtvaardige rentmeester. Het doel van Jezus is zijn volgelingen te wijzen op de slimheid waarmee de rentmeester uit Lukas 16 te werk gaat om zijn toekomst veilig te stellen. Jezus roept zijn volgelingen op om hun eschatologische toekomst ook veilig te stellen. Ik ben het met David Flusser eens dat Jezus hier een ironische opmerking lijkt te maken naar de Essenen. De Essenen zijn volgens Jezus de 'kinderen van het licht', die zich volledig afzonderen van de buitenwereld en dus van de 'zonen van deze wereld'. De boodschap van Jezus is om deze praktijk van afzondering niet te volgen, maar juist midden in deze wereld te staan. Door op een verstandige en slimme manier te handelen met de mammon zullen de volgelingen van Jezus, wanneer de mammon er niet meer is, worden opgenomen in eeuwige tenten, een goede toekomst tegemoet. Deze verstandige en slimme wijze van het omgaan met de mammon is te zien binnen de praktijk van de vroeg christelijke gemeente, de gift van Barnabas in Handelingen is hiervan een goed voorbeeld. De mammon dient dus ingezet te worden tot dienst van elkaar binnen de gemeenschap. Door goederen te delen met elkaar, zet men het geld niet in voor zelfverrijking maar tot dienst van de gemeenschap. Op deze manier wil Jezus dat zijn volgelingen zich gedragen.

Ik heb een aanzet gegeven voor verder onderzoek op dit gebied, mede omdat het zwaartepunt in deze scriptie vooral lag bij Lukas 16. Ik heb echter aangetoond dat er een verbinding is te maken tussen Lukas en de handschriften van Qumran, verder onderzoek zou moeten vaststellen op welk niveau deze verbinding is te verklaren. De gegevens van mijn onderzoek zijn niet voldoende om dit vast te stellen.

9. Bibliografie

- Bailey, K.E., *Poet and Peasant*, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company, 1976
- Bauckham, R., *The book of Acts in its Palestinian Setting*, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company, 1995
- Beavis, M.A., *Ancient Slavery as an interpretive context for the New Testament servant Parables with special reference to the Unjust Steward (Luke 16:1-8)*. In: *Journal of Biblical Literature* 111/1, 1992
- Bijbel, de, *Willibrordvertaling*, 's-Hertogenbosch: Katholieke Bijbelstichting, 1995
- Biran, A., *Biblical Archeology Today*, Jerusalem: Ben Zvi Printing Enterprises Ltd., 1985
- Bock, D.L., *Luke, Baker Exegetical Commentary on the New Testament*, Michigan: Baker Academic, 1996
- Charlesworth, J.H., *Jesus and the dead sea scrolls*, New York: Doubleday, 1992
- Charlesworth, J.H., *The Bible and the dead sea scrolls*, Waco: Baylor University Press, 2006
- Clines, D.J.A., *The Bible in three dimensions*, Worcester: Sheffield Academic Press, 1990
- Danby, H., *The Mishnah*, Peabody: Hendrickson Publishers Marketing, 2011
- Derrett, J.D.M., *Fresh Light on Luke XVI*. In: *New Testament Studies* 7, Cambridge: Cambridge University Press, 1960
- Fitzmyer, J.A., *The story of the dishonesty manager*, *Theological Studies* 25, 1964
- Fitzmyer, J.A., *The Gospel according to Luke, Anchor Yale Bible Commentaries, Volume 28a*, London: Yale University Press, 1985
- Flusser, D., *Judaism of the Second Temple Period*, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company, 2007
- Goodblatt, D., *Historical Perspectives: from the Hasmoneans to Bar Kokhba in light of the Dead Sea Scrolls*, Leiden: Brill, 2000
- Haase, W., *Rise and decline of the Roman World*, New York: Walter de Gruyter, 1995
- Hoeren, T., *Das Gleichnis vom Ungerechten Verwalter*, *New Testament Studies* vol. 41, 1995
- Hultgren, A.J., *The Parables of Jesus*, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company, 2000
- Ireland, D.J., *Stewardship and the kingdom of God*, Leiden: Brill, 1992
- Jeremias, J., *The Parables of Jesus*, New Jersey: Prentice Hall, 1972
- Kistemaker, S., *The Parables of Jesus*, Michigan: Baker Publishing Group, 1980
- Klein, H., *Das Lukasevangelium*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2006
- Kloppenber, J., *The Tenants in the Vineyard*, Tübingen: Mohr Siebeck, 2006
- Koehler & Baumgartner, *The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament*, Leiden: Brill, 2001
- Krämer, M., *Das Rätsel der Parabel vom ungerechten Verwalter*, Zürich: PAS-Verlag, 1972
- Kosmala, H., *Annual of the Swedish theological institute*, Leiden: Brill, 1964
- Liddell, H. & Scott, R., *Greek-English Lexicon*, Oxford: Clarendon Press, 1996

- Lumpkin, J., *The Apogrypha*, Blountsville: Fifth Estate Publishers, 2009
- Magness, J., *The Archeology of Qumran and the Dead Sea Scrolls*, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company, 2002
- Martinez, F.G. and Tigchelaar, E., *The Dead Sea scrolls, Study edition*, Leiden: Brill, 1997
- Martinez, F.G. en van der Woude, A., *De rollen van de Dode zee*, Kampen: Uitgeverij Ten Have, 2007
- Noland, J., *Vol. 35b Word Biblical Commentary*, Dallas: Word Books Publisher, 2002
- Plautus, *The pot of gold and other plays*, London: Penguin Books, 1965
- Scott, B.B., *A Master's Praise, Lukas 16,1-8a*. In: *Biblica* 64.2, 1983
- Snodgrass, K.R., *Stories with intent*, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company, 2008
- Stegemann, H., *The library of Qumran*, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company, 1998
- Wright, B., *Praise Israel for wisdom and instruction, Essays on Ben Sira and wisdom, the letter of Aristeas and the Septuagint*, Leiden: Brill, 2008
- Xeravits, G., *Dualism in Qumran*, New York: T&T Clark International, 2010
- Zimmermann, R., *Kompendium der Gleichnisse Jesu*, München: Gütersloher Verlagshaus, 2007